



# The Holy See

---

II. JÁNOS PÁL PÁPA GRATISSIMAM SANE *LEVÉL A CSALÁDOKHOZ* 1994-ben, a *Család Évében*

## TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés
2. A család az Egyház útja
3. A Család Éve
4. Az imádság
5. A minden családot átölelő szeretet és gondoskodás

## I. A SZERETET CIVILIZÁCIÓJA

6. „Férfinak és nőnek teremtette őket.”
7. A házastársi szövetség
8. Két ember egysége
9. A személy származása
10. A házasság és a család közjava
11. Őszinte önjándékozás
12. Az atyai és anyai felelősség
13. A két civilizáció
14. A szeretet igényes
15. A negyedik parancsolat: Tiszteld atyádat és anyádat!
16. A nevelés
17. A család és a társadalom

## II. A VŐLEGÉNY VELETEK VAN

18. A galileai Kánában
19. A nagy misztérium
20. A szép szeretet Anyja

21. A születés és a veszedelem  
 22. ... befogadtatok engem  
 23. „ Erősödjetek meg belső emberré!”
- 

## Bevezetés

Drága Családok!

1. A Család Éve alkalmából kopogtatok otthonotok ajtaján; nagy szeretettel üdvözöllek titeket és szeretnék találkozni veletek. Ezzel a levéllel kopogtatok, melyre a péteri szolgálatom első napjaiban közzétett *Redemptor Hominis* enciklikából kaptam indítást. Akkoriban azt írtam, hogy *az ember az Egyház útja*.<sup>[1]</sup>

Ezzel a kifejezéssel elsősorban arra a sokféle útra akartam utalni, melyek az ember utai, s ugyanakkor hangsúlyozni akartam, hogy az Egyházban milyen mély és eleven a vágy, hogy csatlakozzék az emberhez, aki földi életének útját járja. Az Egyház részese az emberek mindennapi élete reményeinek, szomorúságának, örömeinek és szorongásának<sup>[2]</sup>, mert mélyen meg van győződve arról, hogy maga Krisztus vezeti ezeken az ösvényeken: Ő bízta rá az embert az Egyházra; s úgy bízta rá, mint küldetésének és misztériumának „útját”.

## A család az Egyház útja

2. E számos út közül *a család az első és a legfontosabb*: egy olyan általános, mégis különleges út, mely egyetlen és megismételhetetlen, mint ahogyan megismételhetetlen minden ember; olyan út, melytől az emberi lét nem képes elszakadni. Az ember ugyanis rendes körülmények között családban jön a világra, s mondhatjuk, hogy emberi létéhez szüksége van a családra. Ha a család hiányzik, a világra jövő személyben fájdalmas hiány támad, mely teherként kíséri egész életét. Az Egyház aggódó gondoskodással áll az ilyen helyzetben élők mellett, mert jól ismeri a család alapvető szerepét. Az Egyház tudja, hogy rendes körülmények között az ember családból indul, hogy egy új családot alapítva töltsen be élethivatását. Ha pedig valaki úgy dönt, hogy egyedül marad, a család marad az ember egzisztenciális szintjén az az alapvető közösség, melybe közeli és áttételes társas kapcsolatainak gyökerei nyúlnak. Véletlen-e, hogy az „emberi család” kifejezéssel a földön élő összes emberre is tudunk utalni?

A család forrása az a szeretet, mellyel a Teremtő átöleli a teremtett világot, miként ez a Teremtés könyvében leírt *kezdetben* megmutatkozott. Az evangéliumban Jézus végképp megerősíti ezt: „Isten úgy szerette a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte”.<sup>[3]</sup> Az egyszülött Fiú, aki egylényegű az Atyával, „Isten az Istentől és Világosság a Világosságtól”, *a család által lépett be az emberi történelembe*: „A megtestesüléssel Isten Fia bizonyos módon minden emberrel egygyé vált. Emberi kézzel dolgozott, ... emberi szívvel szeretett. Szűz Máriától születvén valóban egy lett közülünk,

hasonlóvá lett hozzánk mindenben, a bűnt kivéve.”[4] Ha tehát Krisztus „teljesen kinyilatkoztatja az embert az embernek”[5], ezt a családdal kezdi, melyet arra választott, hogy benne szülessék és felnőjön. Tudjuk, hogy a Megváltó élete nagy részét Názáret rejtettségében töltötte, az ember fiaként „engedelmeskedvén”[6] édesanyjának, Máriának és Józsefnek, az ácsnak. Vajon gyermeki „engedelmessége” nem első megnyilvánulása-e annak az Atya iránti „mindhalálíg” való engedelmességnek,[7] mellyel megváltotta a világot?

*Az Ige megtestesülésének isteni misztériuma tehát szoros kapcsolatban van az emberi családdal.* Nem csupán azzal az egyetlen názáretivel, hanem valamiképpen minden családdal; hasonlóan ahhoz, amit a II. Vatikáni Zsinat mond Isten Fiáról, hogy a megtestesülésben „bizonyos módon minden emberrel eggyé vált.”[8] Az Egyház, követve Krisztust, aki a világba azért „jött”, hogy „szolgáljon”,[9] a családnak nyújtandó szolgálatát egyik lényeges feladatának tekinti. Ebben az értelemben az „Egyház útja” az ember és a család egyszerre.

### A Család Éve

3. Épp ezért az *Egyház örömmel üdvözli az Egyesült Nemzetek Szervezetének* kezdeményezését, hogy *az 1994-es esztendő a Család Nemzetközi Éve legyen.* E kezdeményezés mutatja, mennyire fontos a család kérdése az ENSZ tagállamai számára. Az Egyház azért óhajt e kezdeményezésben részt venni, mert Krisztus az „összes nemzetekhez” küldte.[10] Egyébként nem ez az első eset, hogy az Egyház magáévá teszi az ENSZ nemzetközi kezdeményezését. Emlékezzünk csak pl. 1985-re, az Ifjúság Nemzetközi Évére. Az Egyház így is megjelenik a világban, megvalósítván azt a szándékot, mely oly kedves volt XXIII. János pápa számára, s ihlette a *Gaudium et Spes* zsinati konstitúciót.

*A „Család Évét” az 1993-as év Szent Család vasárnapján nyitottam meg az egyetemes Egyházban* mint különleges alkalmat a kétezredik év Nagy Jubileumának előkészületei során. E Jubileum a Krisztus születése utáni második évezred végét és a harmadik kezdetét fogja jelezni. Gondolataink és szívünk forduljon Názáret felé, ahol az elmúlt december 26-án a pápai legátus ünnepélyes szentmisével nyitotta meg a Család Évét.

Ebben az esztendőben föl kell fedoznünk az *Egyház család iránti szeretetének és törődésének tanúságtételét*: azt a szeretetet és törődést, mely már a kereszténység kezdetén megnyilvánult, amikor a családot úgy tekintették, mint *családi egyházat*. Napjainkban gyakran használjuk a „családi egyház” kifejezést, melyet a Zsinat magáévá tett[11] és szeretnénk, ha jelentése mindig eleven és aktuális maradna. E kívánságunkat nem csökkenti annak tudata, hogy a mai világban a családok megváltozott körülmények között élnek. De éppen ezért nagyon fontos a cím, amelyet a Zsinat a *Gaudium et Spes* konstitúcióban választott az Egyház jelenlegi feladatainak jelzésére: „*A házasság és a család méltósága és megbecsülése.*”[12]

Egy másik fontos hivatkozási pont a Zsinat után 1981-ben kiadott *Familiaris consortio* apostoli

buzdítás. Benne gazdag és bőséges anyag található a családról, mely mindig és mindenütt az „Egyház útja” marad a legkülönbözőbb népekben és országokban. Bizonyos értelemben még inkább azzá válik főleg ott, ahol a családot belső krízisek kínozzák, s ártalmas gazdasági, társadalmi és kulturális hatásoknak van kitéve, melyek bomlasztják vagy akadályozzák létrejöttét.

### Az imádság

4. Levelemmel nem a család „elvont fogalmához”, hanem a föld bármely részén élő minden konkrét családhoz fordulok. A családhoz, bármely földrajzi koordinátákkal, s bármilyen eltérő és összetett történelemmel rendelkezék. A szeretet – mellyel Isten „úgy szerette a világot”, [13] amellyel Krisztus „mindvégig szeretett” mindenkit és minden egyes embert [14] – teszi lehetővé, hogy ez az üzenet minden családhoz, a nagy és egyetemes emberi „család” eleven „sejtjéhez” szóljon. A mindenséget teremtő Atya és az emberiséget megváltó megtestesült Ige a forrása annak, hogy testvérként táruljunk ki egyetemesen minden ember felé, s arra készítet, hogy *mindenkit átöleljünk azzal az imádsággal, mely ezzel az édes szóval kezdődik: „Miatyánk”.*

Az imádság hatására Isten Fia közöttünk van: „Ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben, közöttük vagyok”. [15] Ez a *családoknak szóló levél* elsősorban könyörgés akar lenni Krisztushoz, hogy legyen ott minden emberi családban; meghívás Őhöz, hogy a szülők és a gyermekek kis családjai által lakozzék a nemzetek nagy családjában, hogy vele együtt valamennyien igazán mondhassuk: „Miatyánk!” A Család Évében az imádságnak kell lennie a legfontosabbnak az Egyházban: a család imádságának, a családért és a családdal együtt mondott imádságnak.

Nagyon jelentős, hogy éppen *az imádságban és az imádság által fedezi föl az ember a legegyszerűbben és a legmélyebben a maga sajátos személyiségét: az emberi „én” az imádságban fogja föl a legkönnyebben személy voltának mélységét. Ez a családra nézve is érvényes*, mely nemcsak a társadalom alapvető „sejtje”, hanem egész különleges személyiséggel is rendelkezik. Ez a maga első és alapvető megnyilvánulását és megerősítését akkor nyeri, amikor a családtagok a „Miatyánk” közös imádságában találkoznak. Az imádság megerősíti a család lelki összetartozását azáltal, hogy részesíti „Isten erősségében”.

Az esküvő ünnepélyes szertartásában a pap így hívja segítségül az Urat: „Áraszd ki rájuk (ti. az új házásokra) a Szentlélek kegyelmét, hogy a szívükbe áradt szereteted erejében hűségesek maradjanak a házasság szövetségében.” [16] A „Szentlélek kiáradásából” fakad a család belső ereje, s a képesség, hogy a szeretetben és igazságban egyé váljon.

### A minden családot átölelő szeretet és gondoskodás

5. A Család Évében legyen Isten egész népe és minden egyes „családi egyház” egy szüntelenül imádkozó kórus! Ebből az imádságból részesedjenek azok a családok is, melyek nehézségekkel

küzdenek vagy veszélyben forognak, melyekbe befészkelődött a bizalmatlanság és a megosztottság, s még azok is, melyeket a *Familiaris consortio*ban „rendellenes”[17] állapotban lévőnek neveztünk. *Valamennyien érezhetik, hogy a testvérek és nővérek aggódása és szeretete veszi őket körül!*

A Család Évében az imádság legyen azoknak a családoknak bátorító tanúságtétele, melyek megvalósítják emberi és keresztény hivatásukat. Mily sokan vannak minden nemzetben, egyházmegyében és plébánián! Joggal gondolhatjuk, hogy ők alkotják a „rendes” állapotot, bár számolunk a nem csekély számú is „rendellenes esetekkel” is. A tapasztalat mutatja, milyen nagy szerepe van az erkölcsi törvényt tartó családnak abban, hogy a benne született és nevelődő ember bizonytalankodások nélkül lépjen a jó útra, mely a *szívébe van írva*.

Napjainkban sajnos, úgy tűnik, a nagyon hatásos hírközlő eszközök különféle programjai a családok széttzilálására törekcsenek. Minden módon „rendes” és vonzó állapotnak próbálják föltüntetni azokat a helyzeteket, melyek valójában „rendellenesek”. A sugallt élethelyzetek ugyanis ellentmondanak annak az „igazságnak és a szeretetnek”, melynek indítania és vezérelnie kell a férfi és a nő kapcsolatát, éppen ezért feszültséget és megosztást támasztanak a családokban súlyos következményekkel, főként a gyermekekre nézve. Elhomályosítják az erkölcsi lelkiismeretet, eltorzítják azt, ami igaz, jó és szép, és a szabadságot valójában rabszolgaságba süllyesztik. Mennyire aktuálisak Szent Pál szavai a szabadságról, mellyel Krisztus szabadított meg minket, s a rabszolgaságról, mely a bűn következménye![18]

Mindez mutatja, mennyire alkalmas, sőt szükséges az Egyházban is megtartani a Család Évét; mennyire fontos *mindazoknak a családoknak tanúságtétele*, melyek napról napra élnek hivatásukat; mennyire szükség van a *családok nagy imádságára*, mely egyre erősebb és bejárja az egész világot, s melyben kifejeződik a hála az igaz szeretetért, a „Szentlélek kegyelmének kiadásáért”[19], a jelenlétéért, mellyel Krisztus megtiszteli a szülőket és a gyermekeket. Krisztus ugyanis a Megváltó és a Jegyes, aki „mindvégig szeretett minket”. [20] Legyünk mélységesen meggyőződve arról, hogy ez a *szeretet nagyobb mindennél*[21] és higgyünk abban, hogy ez a szeretet képes diadalt aratni mindenben, ami nem szeretet.

Ebben az esztendőben szüntelenül hangozzék az Egyház, a családok, a „családi egyházak” imádsága, jusson Isten színe elé, s tudjanak róla az emberek is! Hatásában ne kételkedjenek az emberek, s ha bizonytalankodnak is az emberi törekenység miatt, ne engedjenek a látszólagos javak kísértő vonzásának!

A galileai Kánában, ahová Jézust meghívták egy lakodalomba, Édesanyja – mert ő is ott volt – így szólt a főlshzolgálókhoz: „Tegyétek meg, amit mond nektek!”.[22] A Család Évében Mária nekünk is ugyanezt mondja. S amit Krisztus mond nekünk a jelen történelmi pillanatban, az határozott főlshzólítás egy nagy imádságra a családokkal és a családokért. A Boldogságos Szűz arra hív, hogy imádságunkkal egyesüljünk a Fiú érzületével, aki szeret minden emberi családot. Megváltó

küldetésének kezdetén megmutatta ezt a szeretetet éppen a kánai menyegzőn való jelenlétével, s ez a jelenlét állandóan folytatódik.

Imádkozzunk az egész világ minden családjáért. Könyörögjünk Őáltala, Ővele és Őbenne az Atyához, „akitől nevét nyeri a mennyben és a földön minden atyaság”.<sup>[23]</sup>

## I. A SZERETET CIVILIZÁCIÓJA

### „Férfinak és nőnek teremtette őket.”

6. A mérhetetlenül nagy és változatos kozmosz, az élőlények világa *mint forrásába bele van írva Isten atyaságába*.<sup>[24]</sup> Természetesen analóg módon van beleírva, s ennek következtében már a Teremtés könyve kezdetén megkülönböztethetjük az atyaságot és az anyaságot, azaz fölismerhetjük az emberi családot. A megértés kulcsa az „istenképiség” és „istenhasznóság”, melyet a bibliai szöveg határozottan kiemel. Isten szavának erejével teremt: „Legyen!”<sup>[25]</sup> Fontos, hogy Isten ezt a teremtő szót az ember teremtése esetén a következőkkel egészíti ki: „Teremtsünk embert a képünkre és hasonlatosságunkra”.<sup>[27]</sup> Az ember teremtése előtt a Teremtő önmagába tekint, hogy saját létének misztériumában keressen modellt és indítást, ami az isteni „Mi” használatában fejeződik ki. E misztériumból fakad a teremtés révén az emberi lét: „*Isten az embert a maga képmására teremtette; Isten képmására teremtette őt; férfinak és nőnek teremtette őket*”.<sup>27</sup>

Az új létezőknek Isten áldón mondta: „Legyetek termékenyek és sokasodjatok, töltsétek be a földet; hajtsátok uralmatok alá”.<sup>[28]</sup>

A Teremtés könyve a többi élőlény teremtésekor már előfordult kifejezéssel él: „sokasodjatok”, de világos, hogy a szót analóg értelemben használja. Nemde a nemzés, az atyaság és anyaság analógiája az, amit a teljes szövegösszefüggés fényében kell olvasnunk? Az embert kivéve egyetlen élőlény sem teremtett „Isten képére és hasonlatosságára”. Az emberi anyaság és atyaság – jóllehet biológiailag hasonló más élőlényekéhez – lényegileg és kizárólagosan hordozza az *istenhasznóságot*, s erre alapul a család, az emberi élet közössége, a szeretetben egyesült személyek közössége.

Az Újszövetség fényénél válik láthatóvá, hogy a *család eredeti modelljét Istenben kell keresni*, életének szentháromságos misztériumában. Az isteni „Mi” az emberi „mi” örök modellje; mindenekelőtt annak a „mi”-nek modellje, mely az Isten képére és hasonlatosságára teremtett férfiból és nőből áll. Amit a Teremtés könyvének szavai igazságként kijelentenek az emberről, annak megfelel az emberiség tapasztalata. Az ember „kezdetől” fogva férfinak és nőnek teremtett: az emberi közösség élete – a legkisebb közösség éppúgy, mint a teljes társadalom – magán viseli e kettősséget. Ebből ered az egyes egyedek „férfiassága” és „nőiessége”, s e kettősségen alapszik, hogy a személyek a kölcsönös kiegészítéssel érik el sajátos

gazdagságukat. Erre vonatkozik a Teremtés könyvének szava: „Férfinak és nőnek teremtette őket”.<sup>[29]</sup> Egyúttal ez a férfi és a nő egyenlő méltóságának kijelentése is: mind a ketten egyformán személyek. Ez az alkatuk, a belőle fakadó sajátos méltósággal együtt határozza meg „kezdettől” fogva az emberiség közjavának jellegzetességeit az élet minden területén. A férfi és a nő a maga módján járul hozzá a közjóhoz, minek következtében az emberi együttélés gyökereinél ott van a közösség és a kiegészítés jegye.

### A házastársi szövetség

7. A családot mindig úgy tekintették, mint az ember *társas természetének* első és alapvető megnyilvánulását. Lényegét tekintve ez a látásmód ma is érvényes. Napjainkban azonban a család tekintetében, mely a legkisebb és elsődleges emberi közösség, előnyben részesítik a férfi és a nő személyes értékeit. A család ugyanis személyek együttese (communitas), melynek sajátossága a közös lét és élet, a *communio personarum*. Ebben az esetben is – fenntartván a Teremtő abszolút transzcendenciáját a teremtménnyel szemben – fölmerül, hogy e közösség az isteni „Mi” képmása. *Csak a személyek képesek arra, hogy „közösségben” (in communione) létezzenek.* A család kezdete a házastársi közösség (communio), melyet a II. Vatikáni Zsinat „szövetségnek” mond, *melyben a férfi és a nő „kölcsonösen ajándékozzák és megkapják egymást”.*<sup>[30]</sup>

A Teremtés könyve fölnyitja szemünket erre az igazságra, amikor – utalva arra, hogy a család a házasság által keletkezik – állítja: „Az ember elhagyja atyját és anyját, a feleségéhez ragaszkodik, és ketten egy test lesznek”.<sup>[31]</sup> Krisztus az evangéliumban vitatkozván a farizeusokkal e szavakat idézi, s hozzáteszi: „Így már nem ketten vannak, hanem csak egy test. Amit tehát Isten összekötött, az ember szét ne válassa.”<sup>[32]</sup> Újra kinyilatkoztatja egy „kezdettől”<sup>[33]</sup> létező tény normatív tartalmát, mely jelentését mindig megőrzi. Ha e jelentést a Mester „most” megerősíti, világossá és félreérthetlenné teszi az Újszövetség küszöbén a házasság *fölbonthatatlanságát, mint a család közjavának alapját.*

Amikor az Apostollal együtt térdet hajtunk az Atya előtt, akitől nevét veszi minden atyaság és anyaság,<sup>[34]</sup> tudatosítjuk, hogy a szülővé válás olyan esemény, mellyel a házassági szövetség által már létrehozott család „sajátos és teljesebb értelemben valósul meg”.<sup>[35]</sup> *Az anyaság szükségszerűen magában foglalja az atyaságot, és viszont, az atyaság szükségszerűen magában foglalja az anyaságot, annak a kettősségnek a gyümölcseként, mellyel a Teremtő „kezdettől” fogva megajándékozta az embert.*

Két rokonértelmű, de nem azonos fogalomra hivatkoztam: a „communióra” és a „communitásra”. A „*communio*” az „én” és a „te” kapcsolata. A „*communitas*” fölülmúlja ezt a képletet a „társadalom” (societas), a „mi” irányában. A család személyek együttese (communitas), a „társas lét” (societas) első formája. Akkor keletkezik, amikor valóra válik a házassági szövetség, mely kitarja a házastársakat a szeretet és az élet időtlen közösségére (communio), és a gyermekek nemzésével

teljesedik ki: a házastársak közössége (*communiója*) indítja el a család együttesét (*communitását*). A családi együttest (*communitast*) teljesen áthatja az, ami a közösség (*communio*) lényegét alkotja. Emberi kategóriákban gondolkodva van-e ahhoz a közösséghez (*communióhoz*) fogható, mely a gyermekét hordozó és világra hozó édesanya és gyermeke között jön létre?

Az így megvalósult családban egy új egység nyilvánul meg, melyben a szülők *communio* kapcsolata teljessé válik. A tapasztalat azt mutatja, hogy e beteljesedés feladat és kihívás is. A feladat a házastársakra vonatkozik, hogy valósítsák meg a kezdetben kötött szövetséget. Gyermekeiknek – s ebben van a kihívás – kell megszilárdítaniuk e szövetséget, azáltal, hogy gazdagítják és elmélyítik az édesapa és édesanya házastársi közösségét (*communióját*). Amikor ez nem történik meg, föl kell tenni a kérdést, vajon az önzés – mely a rosszra hajló emberi természet miatt még a férfi és a nő szeretetében is ott rejtőzik – nem erősebb-e kettőjük szereteténél? A házastársaknak ezt nagyon jól meg kell gondolniuk. Szívüknek és gondolataiknak állandóan Isten felé kell fordulnia, „akitől nevét nyeri minden atyaság”, hogy *atyaságuk és anyaságuk e forrásból erőt nyerjen a szeretetben történő folyamatos megújuláshoz*.

Az atyaság és anyaság – miközben a maga módján megerősíti – módot ad a szeretet eredeti tágasságának és mélységének fölfedezésére. Ez azonban nem történik automatikusan. Inkább feladat, mely mindkettőre: a férjre és a feleségre tartozik. Életükben az atyaság és anyaság olyan magasrendű „újdonságot” és gazdagságot jelent, melyhez csak „térden állva” szabad közeledni. Tapasztalatból tudjuk, hogy a természete szerint az atyaságra és anyaságra irányuló emberi szeretet olykor súlyos *válságba* kerül, ezért komoly veszélyek fenyegetik. Megfontolandó ilyen esetekben a segélykérés a családi és házassági tanácsadóktól, továbbá megfelelően fölkészült pszichológusoktól és pszichiáterektől, akiknek támogatásával talpra lehet állni. Mindazonáltal nem szabad elfelejteni, hogy az Apostol szavai örökérvényűek: „Térdet hajtok az Atya előtt, akitől nevét nyeri a mennyben és a földön minden atyaság”.<sup>[36]</sup> A házasság, a szentségi házasság személyek szövetsége a szeretetben. *A szeretetet azonban elmélyíteni és megőrizni csak a Szeretet képes*, az a Szeretet, „aki a szívünkbe áradt a Szentlélek által, aki nekünk adatott”.<sup>[37]</sup> Vajon a Család Évében az imádságnak nem a házastársi szeretet csomópontjára, az atyaságra és anyaságra kell-e koncentrálnia? Nem ez a pont-e az, ahol elengedhetetlen a „Szentlélek kegyelmének kiáradása”, amelyért az esküvő szertartásában könyörgünk?

Az Apostol térdet hajtván az Atya előtt azért imádkozik, hogy „*adja meg..., hogy Lelke által megerősödjetez benső emberré*”.<sup>[38]</sup> A „benső ember erősségére” szükség van a családi életben, főleg válságos perceiben, amikor a szeretetnek – melyet az esküvőn a házastársak így fejeztek ki: ... „és hozzá hű leszek holtomiglan, holtáiglan” – esetleg súlyos próbát kell kiállnia.

### Két ember egysége

8. Az esküvőn elhangzott szavakat csak „személyek” mondhatják ki; csak ők képesek



„közösségben” élni egy kölcsönös választás alapján, mely teljesen tudatos és szabad, legalábbis annak kellene lennie. A Teremtés könyve amikor az emberről szól, aki elhagyja atyját és anyját, hogy feleségéhez ragaszkodjék,[39] kiemeli a házasságot elindító tudatos és szabad választást, mely a fiúból férjet, a leányból feleséget formál. Hogyan lehetne megérteni e kölcsönös választást, ha nem tartjuk szem előtt a személy teljes igazságát, tudniillik azt, hogy értelmes és szabad? A II. Vatikáni Zsinat nagyon határozott szavakkal beszél az Istenhez való hasonlóságról. Nemcsak arra az istenképiségre és hasonlatosságra utal, mellyel minden egyes ember rendelkezik, hanem arra a „hasonlatosságra is, mely az isteni személyek egysége és Isten fiainak egysége között van az igazságban és a szeretetben”.[40]

Ez a különlegesen gazdag és kifejező megfogalmazás mindenekelőtt azt állítja, ami eldönti minden férfi és minden nő belső azonosságát. Ez az azonosság *az igazságban és szeretetben való élet képességében áll*; sőt, s még inkább az igazság és szeretet igényében áll, melyek a személyéletének alapvető föltételei. Az igazság és szeretet igénye nyitja meg az embert Isten és a teremtmények felé: más személyek felé, a „közösségben” való életre, különösen a házasságra és a családi életre. A Zsinat a személyek „közösségét” tanításában a Szentháromság misztériumából vezeti le, azaz a házastársi közösséget (*communio coniugalist*) is erre a misztériumra vezeti vissza. A család, mely a férfi és a nő szeretetéből veszi kezdetét, őseredetében Isten misztériumából fakad. Mindez megfelel a férfi és a nő legbenső lényegének, velük született és hiteles személyi méltóságuknak.

A férfi és a nő a házasságban oly szorosan egyesül, hogy – a Teremtés könyvének szavai szerint – „egy testté” válnak.[41] A fizikai alkata szerint testileg különböző férfi és nő két emberi alany, akik *egyformán részesednek az „igazságban és szeretetben” való élet képességében*. Ennek a képességnek, mely a személyes emberi lét sajátossága, lelki és testi dimenziói vannak. A férfi és a nő teste révén rendelkezik a képességgel, hogy a házasságban személyek közösségét alkossák. Amikor a házassági szerződés értelmében úgy egyesülnek, hogy *egy testté* válnak, egyesülésüknek *az igazságban és a szeretetben* kell történnie, így nyilvánítván ki – Isten képére és hasonlatosságára teremtett – személyiségük érettségét.

Az ebből születő család belső szilárdságát a házastársak szövetségéből nyeri, melyet Krisztus szentséggé emelt. A család közösségi természetét, sajátos közösségi jegyeit a házastársak alapvető közösségéből nyeri és a gyermekekben folytatódik. „*Elfogadjátok-e a gyermekeket, kikkel Isten megajándékozta házasságtokat, és keresztény módon akarjátok-e nevelni őket...?*” – kérdezi az eskető pap.[42] A jegyesek válasza megfelel az őket egyesítő szeretet benső igazságának. Egységük, ahelyett, hogy magukba zárná, kitárja őket egy új életre, egy új személyiségre. Mint szülők képesek lesznek életet ajándékozni egy hozzájuk hasonló lénynek, aki nem csupán „hús a húsból és csont a csontjából”, [43] hanem Istenhez hasonló és Isten képmása, azaz személy.

A kérdéssel: „elfogadjátok-e?” az Egyház emlékezteti az új házasságokat arra, hogy *Isten teremtő*

*hatalma előtt állnak.* Arra hivatottak, hogy szülővé váljanak, azaz működjenek együtt a Teremtővel az életadásban. Együttműködni Istennel új emberi lények életre hívásában azt jelenti, hogy hozzájárulnak annak az istenhasznóságnak a továbbadásához, melyet az „asszonyok szülőtei” valamennyien hordoznak.

### A személy származása

9. A személyek közössége révén, mely a házasságban valósul meg, a férfi és a nő elindítja a család életét. A családhoz kötődik minden ember származása: a személy származása. Az emberi atyaság és anyaság biológiai természetű, ugyanakkor fölülmúlja a biológiát. Az Apostol „amikor térde hajt az Atya előtt, akitől nevét nyeri a mennyben és a földön minden atyaság (és anyaság)”, bizonyos módon szemünk elé állítja az élőlények egész világát, az égben élő szellemek és a földön élő testi lények világát. Minden születés ősmoddje Isten atyaságában van. Mindazonáltal az ember esetében az Istenhez való hasonlóság e „kozmosz” dimenziója nem kimerítő meghatározása az atyaságnak és anyaságnak. Amikor a házastársak egyesüléséből egy új ember születik, különleges istenképiséget és istenhasznóságot hoz magával: *a nemzés biológiájába bele van írva a személy származása.*

Amikor azt állítjuk, hogy a házastársak mint szülők a teremtő Isten munkatársai egy új emberi lény fogantatásában,[44] nem csupán a biológiai törvényekre utalunk; hangsúlyozni akarjuk, hogy *az emberi atyaságban és anyaságban Isten másként van jelen*, mint az összes többi nemzésekben a „föld színén”. Ugyanis egyedül Istentől eredhet az „a kép és hasonlóság”, mely az emberi lény sajátja, miként a teremtésben történt. Az emberi nemzés a teremtés folytatása.[45]

Így tehát a szülők az új élet fogantatásakor és születésekor egy „nagy misztérium”[46] előtt állnak. *Az új emberi lény is, miként a szülők, arra hivatott, hogy személy legyen, az „igazságban és a szeretetben” való életre hivatott.* Ez a meghívás nemcsak bizonyos időre szól, hanem Istenben az örökkévalóságra tárul ki. Ez a személy származásának dimenziója, melyet Krisztus véglegesen kinyilatkoztatott nekünk azáltal, hogy evangéliumának fényével megvilágosította az emberi életet és halált, sőt az emberiség családjának értelmét is.

Miként a Zsinat tanítja, az ember „a földön az egyetlen teremtmény, melyet Isten önmagáért (ti. magáért az emberért; ford. megj.) akart.”[47] Az ember keletkezése nemcsak a biológia törvényeinek, hanem közvetlenül Isten teremtő akaratának felel meg: ez az akarat pedig az emberi család fiainak és leányainak leszármazására vonatkozik. *Isten az embert kezdettől fogva „akarta” – és akarja minden emberi fogantatásban és születésben.* Isten az embert önmagához hasonló lényként, azaz személyként „akarja”. Az embert – és minden embert – Isten „önmagáért” teremti. Ez mindenkire vonatkozik, azokra is, akik betegen vagy fogyatékosan születnek. Minden egyes ember személyes alkatába bele van írva Isten akaratja, aki az embert bizonyos értelemben öncélúvá tette. Isten az embert magára bízta, ugyanakkor a család és a társadalom feladatává teszi. A szülők az új emberi lényel kapcsolatban teljesen tudatában vannak – vagy legalábbis

tudatában kellene lenniük – a ténynek, hogy Isten ezt az embert „önmagáért akarja”.

Ez az összefoglaló kifejezés nagyon gazdag és nagyon mély jelentést hordoz. A fogantatás, majd a születés pillanatától fogva az új lény arra rendeltetett, hogy *teljesen kifejezze a maga emberségét* – hogy személy legyen.[48] Ez abszolút értelemben mindenkit megillet, a gyógyíthatatlan és magatehetetlen betegeket is. „Embernek lenni” – ez az ember alapvető hivatása: „embernek lenni” a kapott ajándék mértéke szerint. Annak a „talentumnak” mértéke szerint, ami maga az emberség, s csak ezután a többi talentum mértéke szerint. Ebben az értelemben akar Isten minden embert „önmagáért”. Mindazonáltal *Isten tervében* a személy hivatása túllép az idő korlátain. Az Atyának, a megtestesült Igében kinyilatkoztatott akaratát követi: *Isten az embert részesíteni akarja a maga isteni életében*. Krisztus mondja: „Én azért jöttem, hogy életük legyen és bőségben legyen”.[49]

Az ember végső rendeltetése nem ellenkezik-e azzal az állítással, hogy Isten az embert „önmagáért” akarja? Ha az isteni életre van teremtve, létezhet-e az ember igazából öncélúan „önmagáért”? Ez a nagy jelentőségű kulcskérdés mind a születés, mind a földi élet halála esetében: jelentős az élet egész folyamatát tekintve. Úgy tűnhetne, hogy Isten azáltal, hogy az isteni életre rendeli az embert, elveszi „öncélúságát”.[50] Milyen kapcsolat van a személy élete és a szentháromságos életben való részesedés között? Szent Ágoston válaszol híres szavaival: „Nyugtalan a mi szívünk, amíg meg nem nyugszik benned.”[51] Ez a „nyugtalan szív” jelzi, hogy valójában nem ellentmondás, hanem kapcsolat, egymásra rendeltség, mély egység van a két cél között. Származása által, azáltal, hogy Isten képére és hasonlatosságára van teremtve a személy, éppen *azáltal, hogy Isten életében részesedik, létezik „önmagáért”* és bontakozik ki. E kibontakozás végeredménye az isteni életben való beteljesedés, melyről Krisztus beszél,[52] aki éppen azért váltott meg minket, hogy bevezessen ebbe az életbe.[53]

A házastársak a gyermeket önmagáért akarják, s bennük látják kölcsönös szeretetük megkoronázását. A családért akarják a gyermekeket mint *legdrágább ajándékot*. [54] Ez a vágy bizonyos mértékig megérthető. Mindazonáltal a házastársi szeretetben s az atyai és anyai szeretetben ott kell lennie az ember igazságának, melyet a Zsinat pontosan fejez ki, amikor azt mondja, hogy Isten „az embert önmagáért akarja”. Isten akaratával azonban összhangban kell lennie a szülők akaratának: abban az értelemben, hogy *az új emberi teremtményt nekik is úgy kell akarniuk, ahogy a Teremtő akarja: „önmagáért”*. Az emberi akarat mindig és elkerülhetetlenül alá van vetve az idő és az esendőség törvényének. Isten akarata ellenben örökkévaló. „Mielőtt megformáltalak az anyaméhben, ismertelek – olvassuk Jeremiás próféta könyvében – mielőtt világra jöttél volna, megszenteltelek téged”. [55] A személy származása ezért mindenekelőtt Isten örökkévalóságával van egységben, s csak ezután az emberi atyasággal és anyasággal, melyek az időben létrehívják. Az ember már fogantatása pillanatában az isteni örökkévalóságra van rendelve.

### A házasság és a család közjava

10. A házassági megegyezés leírja és állandóvá teszi azt az értéket, *amely a házasság és a család közjava*. „Szeretetből veszek feleségül... szeretetből feleségül megyek hozzád... s őt el nem hagyom holtomiglan-holtáiglan semmiféle bajában...”<sup>[56]</sup> A házasság személyek egyedülálló közössége. E közösség alapján hivatott a család arra, hogy személyek együttese legyen. Olyan feladat ez, melyet az új házasok „Isten és az Anyaszentegyház színe előtt” vállalnak magukra, miként az eskető pap figyelmezteti őket a házasságkötési szándék kinyilvánítása előtt.<sup>[57]</sup> E feladatvállalásnak tanúi mindazok, akik jelen vannak az esküvőn, s bennük bizonyos értelemben az Egyház és a társadalom van jelen, melyek az új család környezetét fogják alkotni.

A házasságkötési forma szavai leírják azt, ami a *házaspár* és a *család* közjava. Mindenekelőtt a házastársak közös javait mondják el: a szeretetet, a hűséget, a megbecsülést, s mindezeknek megmaradását holtomiglan-holtáiglan, azaz „az élet minden napján”. Kettőjük javainak, melyeket egyenként is birtokolnak, később a gyermekek közjavává kell válniuk. A közjó, miközben egyesíti a benne részesedő személyeket, természete szerint biztosítja minden egyes személy igaz javát. Ha az Egyház, miként az állam is, elfogadja a házasságot kötők fenn idézett szándékát, azért teszi, mert ez a közös szándék a „szívükbe van írva”.<sup>[58]</sup> A házastársak kölcsönösen nyilvánítják ki házasságkötési szándékukat és megesküsznek rá, azaz Isten előtt erősítik meg szándékuk igaz voltát. Ha keresztények, az Egyházban a házasság szentségének kiszolgáltatói. Szent Pál tanítja, hogy a házastársak kölcsönös feladatvállalása „nagy misztérium”.<sup>[59]</sup>

A házasságkötési szándék szavai tehát kifejezik a házastársak közjavát, és jelzik azt, aminek az eljövendő család közjavának kell lennie. Ennek egész nyilvánvalóvá tételére az Egyház megkérdezi, hogy elfogadják-e és keresztény módon akarják-e nevelni a gyermekeket, akikkel Isten megajándékozta őket. A kérdés a későbbi család közjavára vonatkozik, úgy, hogy szem előtt tartja a személy származását, mely bele van írva a család és a házasság természetébe. A gyermekek elfogadására és nevelésére vonatkozó kérdés szorosan kapcsolódik a házassági szándékhoz, a szeretethez, a házastársi megbecsüléshez és a halálig tartó hűségre szóló eskühez. A gyermekek elfogadása és nevelése – e kettő a család fő céljai közül – attól függ, hogy az előbb felsorolt feladatok teljesülnek-e? Az atyaság és anyaság nem egyszerűen fizikai, hanem lelki természetű feladat is; ugyanis általuk történik a személy származása, melynek örök kezdete Istenben van és Hozzá kell vezetnie.

A Család Évének, mely a családok imádságának éve is, minden családban új és elmélyült módon kellene tudatossá tennie mindezt. Mily sok szentírási hely van, melyek alapot szolgáltathatnak az ilyen imádsághoz! De a Szentírás szavaihoz mindig kapcsolódnia kell *a házastársakról, szülőkről, a gyermekekről és unokákról való személyes megemlékezésnek is*. A személyek származása révén a házastársi közösség *nemzedékek közösségévé válik*. A két ember szentségi egysége, melyet Isten színe előtt pecsételtek meg, folytatódik és megszilárdul az egymást követő nemzedékek során. Ennek az egységnek imádkozó egységgé kell válnia. Ahhoz azonban, hogy ez láthatóvá váljék a Család Évében, az imádságnak minden család mindennapos élete részévé kellene válnia. Az imádság hálaadás, istendicséret, bocsánatkérés és könyörgés. *A család*

*imájának* mindezen formákban *sok mondanivalója van Isten felé*. De sok mondanivalója van az emberek, elsősorban a család kötelékébe tartozók számára is.

„Mi az ember, hogy megemlékezel róla?” – kérdezi a Zsoltáros. [60] Az imádság az a hely, ahol a lehető legegyszerűbb módon nyilvánul meg Isten teremtő és atyai megemlékezése: nemcsak az ember emlékezik meg Istenről, hanem – s még inkább – *Isten is megemlékezik az emberről*. Ezért a család együttes imádsága a közös és kölcsönös megemlékezés helyévé válhat: a család ugyanis nemzedékek együttese. Az imádságban mindenkinek jelen kell lennie: azoknak is, akik élnek, azoknak is, akik meghaltak és azoknak is, akiknek ezután kell világra jönniük. A családban mindenkiért kell imádkozni annak az értéknek mértéke szerint, amit a család jelent egyes tagjainak, illetve, amit ő jelent a családnak. Az imádság megszilárdítja ezt a jót mint a család közjavát. Sőt mindig új módon indít erre a jóra. Az imádságban a család magára talál, úgy szólal meg, hogy „mi”, és ebben minden egyes családtag „én” és „te” egyszerre; mindenki a másik által férj, illetve feleség, édesapa és édesanya, fiú és leány, fivér és nővér, nagyszülő és unoka.

De vajon ilyenek-e a családok, amelyekhez levelemmel fordulok? Bizonyára nem kevesen, igen. A kor azonban, melyben élünk, úgy tűnik, a családot két generációra korlátozza. Ez leggyakrabban, főként a nagy városokban, a lakáskörülmények miatt adódik. Néha azonban meggyőzően hirdetik, hogy több generáció együttléte akadályozza a család bensőségét és nagyon nehezzé teszi az életet. De nem éppen ez a mi korunk leggyengébb pontja? *Napjaink családjában kevés az emberi élet*. Hiányzanak a személyek, akikkel meg lehetne teremteni és osztani a közjót; a jó ugyanis természete szerint igényli, hogy létrehozzák és megosszák másokkal: „bonum est diffusivum sui”, 'a jó ki akar áradni'. [61] Minél inkább *közkincs* a jó, annál inkább *saját is*: enyém – tiéd – miénk. Ez a létezés belső logikája, ha a jóban, az igazságban és a szeretetben létezik. Ha az ember ismeri és követi ezt a logikát, léte valóban őszinte ajándékká válik.

### Őszinte önjándékozás

11. A tételhez, hogy az ember az egyetlen teremtmény a földön, melyet Isten önmagáért akart, a Zsinat azonnal hozzáteszi, hogy ez a teremtmény „*csak akkor talál teljesen önmagára, ha őszintén elajándékozza magát*.” [62] Ez ellentmondásnak látszik, de valójában nem az, inkább az emberi lét nagy és csodálatos paradoxona: egy olyan lét, mely arra hivatott, hogy a *szeretetben szolgálja az igazságot*. A szeretet következtében valósul meg az ember azáltal, hogy őszintén elajándékozza magát: szeretni annyit jelent, mint adni és kapni szabad és kölcsönös ajándékozással, úgy, ahogyan vásárolni és eladni nem lehet.

A személy ajándékozása természete szerint igényli, hogy maradandó és visszavonhatatlan legyen. A házasság fölbonthatatlansága elsődlegesen az ilyen ajándékozás lényegéből fakad: *személy ajándékozása személynek*. E kölcsönös ajándékozottságban nyilvánul meg a szeretet házastársi jellege. A házasságkötéskor az új házasok nevükön szólítják egymást: „Feleségül veszek... és őt el nem hagyom holtomiglan– holtáiglan”. Az ilyen ajándékozás mélyebben és

erősebben kötelez mindennél, amit bármi áron és bármi módon meg lehet szerezni. Térdet hajtván az Atya előtt, akitől nevét nyeri minden atyaság és anyaság, a leendő szülők tudatára ébrednek megváltott voltuknak. Ugyanis drága áron váltották meg őket, a lehető legőszintébb *ajándékozás, Krisztus vére árán*, melynek a szentség által részesévé válnak. A házasságkötés liturgiájának koronája ugyanis az Eucharisztia – az értünk adott Test és az értünk kiontott Vér szentsége – mely a házastársak szövetségében bizonyos módon kifejeződik.

Amikor a férfi és a nő a házasságban az egy test egységében kölcsönösen ajándékozzák és megkapják egymást, az őszinte ajándékozás logikája belép életükbe. Enélkül a házasság üres volna, míg a személyek e logikára épülő közössége a szülők közösségévé válik. *Amikor életet adnak a gyermeknek, egy új emberi „te” jelenik meg a házastársak mi-körében, egy személy, akit új néven: a fiúnk...; a lányunk... szólítanak. „Embert kaptam az Úrtól”[63] – mondja Éva, a történelem első asszonya, egy emberi lényt, akit 9 hónapig várnak, és „megjelenik” a szülők és testvérek előtt. A fogantatás, a magzati élet és a születés alakítja ki a teret, melyben az új teremtmény mint „ajándék” jelenhet meg, mert kezdettől fogva ajándék. Lehet-e másnak tekinteni ezt a törekeny és védtelen lényt, aki mindenben szüleitől függ és teljesen rájuk van bízva? Az újszülött azáltal ajándékozza magát szüleinek, hogy létre jön. *Már maga a léte ajándék, a Teremtő első ajándéka a teremtménynek.**

*Az újszülöttben testet ölt a család közjava.* Miként a házastársak közjava az új életet elfogadó és adni kész házastársi szeretetben teljeseedik be, úgy a család közjava ugyanennek a házastársi szeretetnek az újszülöttben történt megtestesülése által valósul meg. A személy származásába bele van írva a család származása, és ezt örökítik meg a kereszteltek anyakönyvébe tett bejegyzéssel, jóllehet ez nem más, mint társadalmi következménye a ténynek, „hogyan ember jött a világra”. [64]

De igaz-e, hogy az új emberi lény ajándék a szülőknek, ajándék a társadalomnak? Látszólag ennek semmi jele nincsen. Az ember születése olykor pusztán statisztikai adat, melyet a demográfusok annyi mással együtt rögzítenek és földolgoznak. A gyermek születése a szülők számára kétségtelenül újabb fáradságot, új gazdasági megterhelést és más gyakorlati teendőket jelent: ezek a mozzanatok kísértésbe vihetik a szülőket, hogy ne óhajtsanak további születést. [65] Bizonyos társadalmi és kulturális környezetben ez a kísértés fölerősödik. Tehát nem ajándék a gyermek? Csak azért jön, hogy elfogadjon, s nem azért, hogy adjon? Íme, néhány nyugtalanító kérdés, amitől a mai ember próbál megszabadulni. *A gyermek jön, hogy elfoglalja a tér egy részét, miközben a világban, úgy tűnik, egyre kevesebb a tér.* De valóban igaz, hogy semmit nem hoz a családnak és a társadalomnak? Vajon nem „részecskéje”-e annak a közjónak, mely nélkül az emberi együttesek széthullanak és halálveszélybe kerülnek? Hogy lehet ezt tagadni? A gyermek ajándékkul adja magát a testvéreknek, a szülőknek, s az egész családnak. *Élete megajándékozza azokat, akik ajándékkul adták az életét, akik nem tudják nem érezni a gyermek jelenlétét, részvételét létükben, hozományát a házastársak és a család közjavához.* Ez az igazság a maga egyszerűségében és mélységében bizonyos személyek pszichológiai struktúrájának

bonyolultsága, s esetenként betegsége ellenére is nyilvánvaló. *Az egész társadalom közjava az emberben rejlik*, aki mint említettük, az „Egyház útja”.<sup>[66]</sup> Ezenfelül és mindenekelőtt „Isten dicsősége”, Szent Ireneus ismert tétele szerint: „Gloria Dei vivens homo”<sup>[67]</sup>, amit így is lehet fordítani: 'Isten dicsősége, hogy az ember él'. Mondhatjuk, hogy ezzel az ember legmagasabb rendű meghatározásához érkeztünk el: *Isten dicsősége az összes létezők közjava*; az emberi nem közjava.

Igen! *Az ember közjó*: a család és az emberiség, egyes csoportok és a társadalom összetett szervezeteinek közjava. Azonban nagyon fontos megkülönböztetni a fokokat és a módokat: az ember közjava például a nemzetnek, amelyhez tartozik és az államnak, melynek polgára; de sokkal konkrétabban és megismételhetetlen módon közjava a családjának; s nem csupán mint egyed, aki része az emberi sokaságnak, hanem mint „ez az ember”. A teremtő Isten „önmagáért” hívja létre az embert, s amikor a világra jön, a családban kezdi meg „nagy kalandját”, az élet kalandját. „Ennek az embernek” minden esetben *emberi méltósága alapján joga van saját életéhez*. Éppen e méltóság határozza meg a személy helyét az emberek között, s főleg a családban. A család ugyanis – minden más emberi dolognál inkább – olyan környezet, melyben az ember „önmagáért” létezhet, azáltal, hogy őszintén ajándékozta önmagát. Emiatt a család az a társas intézmény, melyet nem lehet és nem szabad helyettesíteni: „az élet szentélye”.<sup>[68]</sup>

Az ember születése, az, hogy „ember jött a világra”<sup>[69]</sup> *húsvéti jel*. Szent János elbeszélése szerint maga Jézus szólt róla tanítványainak szenvedése és halála előtt, amikor a távozása miatti szomorúságot a vajúdo asszony fájdalmához hasonlítja: „*Az asszony, amikor vajúdik, gyötrődik, mert eljött az ő órája*; de amikor világra szülte gyermekét, már nem emlékszik gyötrődésére az *öröm miatt, hogy ember született a világra*”.<sup>[70]</sup> Krisztus halálának „óráját”<sup>[71]</sup> a vajúdo asszony „órájához” hasonlítja; az új ember születésének tökéletes megfelelője az élet halál fölötti győzelme az Úr föltámadásában. Ez a párhuzam különböző reflexiókra készítet. Miként Krisztus föltámadása az *Élet* megnyilvánulása a halálon túl, úgy egy gyermek születése az élet megnyilvánulása, mely élet Krisztus által mindig *az életnek „arra a teljességére” van rendelve, mely Istenben van*: „Azért jöttem, hogy életük legyen és bőségben legyen”.<sup>[72]</sup> Íme, ez Szent Ireneus kijelentésének legmélyebb és igaz jelentése: „*Isten dicsősége az élő ember*”.

Az önajándékozás evangéliumi igazsága – mely nélkül az ember nem „találhat teljesen magára” – érzékelhetővé teszi, hogy ez az „őszinte ajándékozás” mennyire mélyen gyökerezik a Teremtő és Megváltó Isten ajándékozásában, a „Szentlélek kegyelmében”, kinek „kiáradását” kéri az eskető pap a házasságkötés szertartásában. E „kiáradás” nélkül igazán nehéz mindezt megérteni és véghezvinni, mint az ember hivatását. És mégis oly nagy sokaság észreveszi! Annyi férfi és nő teszi magáévá ezt az igazságot, belátva, hogy csak benne találkoznak „az Igazsággal és az étellel”.<sup>[73]</sup> *Enélkül az igazság nélkül a házastársak és a család élete nem lehet teljes értelemben emberi*.

Íme, az Egyház ezért tanítja és tanúsítja fáradhatatlanul ezt az igazságot. Jóllehet anyai

megértéssel van a családok sok bonyolult és kritikus helyzete iránt éppúgy, mint az egyes emberek erkölcsi törekenysége iránt, meg van győződve arról, hogy föltételek nélkül hűségesnek kell maradnia az emberi szeretet igazságához: különben árulója lenne önmagának. Eltávolodni ettől az üdvözítő igazságtól azt jelentené, hogy behunyja „a lélek szemét”.<sup>[74]</sup> E szemnek pedig – épp ellenkezőleg – mindig nyitva kell lennie a világosságra, mellyel az evangélium megvilágosítja az emberi életet.<sup>[75]</sup> Az őszinte önjándékozás – mely által az ember „magára talál” – tudata állandóan megújul és igazolást nyer azzal a sok ellenkezéssel szemben, melyekkel az Egyház találkozik a haladás hamis kultúrájának terjesztői részéről.<sup>[76]</sup> A család az emberek számára a jónak mindig új dimenzióját fejezi ki, s ezáltal új felelősséget támaszt. Arról az egyedülálló közjóért érzett felelősségről van szó, mely magában foglalja az ember javát: a családi együttes minden tagjának javát, mely kétségtelenül „nehezen elérhető” („*bonum arduum*”), de nagyon vonzó.

### Az atyai és anyai felelősség

12. Elérkezett a perc, hogy e családoknak szóló levélben rátérjünk két újabb, egymással kapcsolódó kérdésre. Az egyik általánosabb, és a *szeretet civilizációjára* vonatkozik, a másik részleges, s a felelős atyaságot és anyaságot érinti.

Mondtuk már, hogy a házasság különleges fölszólítás a közjóért, előbb a házastársak, aztán a család közjaváért való felelősségre. Ezt a közjót az ember, a *személy értéke* alkotja, amelyen mértékben megjeleníti *méltóságát*. Ezt a dimenziót az ember minden társadalmi, gazdasági és politikai rendszerbe magával viszi. A házasság és a család környezetében azonban ez a felelősség több oknál fogva még „sürgetőbb”. Nem véletlenül beszél a Gaudium et Spes a „*család és a házasság méltóságának értékeléséről*”. Ebben az „értékelésben” a Zsinat az Egyház és az állam feladatát látja; mindazonáltal minden kultúrában elsősorban azoknak a személyeknek feladata, akik a házasságban családot alkotnak. A „felelős atyaság és anyaság” fejezi ki e feladat konkrét kötelezettségét, mely a mai világban új sajátosságokat hordoz.

Ezek az új vonások közvetlenül abban a mozzanatban mutatkoznak meg, melyben a férfi és a nő „egy testben” egyesülve szülővé válhat. Különleges értékekkel teljes mozzanat ez, akár személyes kapcsolatukat, akár az élet szolgálatát nézzük: szülővé – édesapává és édesanyává – válhatnak azáltal, hogy életet adnak egy új emberi lénynek. *A házastársi egyesülés két, egyesítő és életfakasztó dimenziója mesterségesen nem választható el* anélkül, hogy ne érintenék a házastársi aktus belső igazságát.<sup>[77]</sup>

Ez az Egyház állandó tanítása, és az „idők jelei”, melyeknek ma tanúi vagyunk, új indításokat adnak, hogy különös erővel védelmezzük. Szent Pál, aki oly figyelmes volt kora lekipásztori igényei iránt, határozottan és világosan követelte, hogy állj elő velem, „akár alkalmas, akár alkalmatlan”, nem rettenve meg a ténytől, hogy többé „nem viselik el a józan tanítást”.<sup>[78]</sup> Szavait jól ismerik mindazok, akik, mélyen érzékelve korunk változásait, ügyelnek arra, hogy az Egyház ne csak el ne hagyja, hanem megújult erővel hirdesse a „józan tanítást”, keresvén az „idők



mostani jeleiben” a indokokat, hogy jobban és előrelátóan el tudja mélyíteni.

Ezen indokok közül sok már azokban a tudományokban megtalálható, melyek az antropológia ősi törzséről sarjadtak, mint pl. a biológia, pszichológia, szociológia és ezek szaktudományai. Mindezek bizonyos módon az orvostudományra fonódnak, mely az ember egészsége és élete szolgálatában álló tudomány és mesterség (ars medica) egyszerre. De azok az indokok, amelyekről most beszélünk, főleg az emberi tapasztalatból merülnek föl, mely sokféle, s bizonyos értelemben megelőzi és követi a tudományt.

*A házastársak saját tapasztalatukból tanulják meg, mit jelent a felelős atyaság és anyaság; de tanulják ezt más, hozzájuk hasonló föltételek között élő házaspárok tapasztalatából is, és így nyitottabbak a tudomány eredményei felé. Mondhatjuk, hogy a „tudósok” szinte tanulnak a „házastársaktól”, hogy a maguk részéről szakavatottabban tudják őket tanítani a felelős életfakasztásra és ennek módjaira.*

Erről a témáról részletesen tárgyaltak a zsinati dokumentumok, a *Humanae vitae* enciklika, az 1980. évi Püspöki Szinodus javaslatai, a *Familiaris Consortio* apostoli buzdítás és a többi hasonló dokumentum, egészen a Hitterjesztési Kongregáció *Donum vitae* instrukciójáig bezáróan. Az Egyház tanítja a felelős atyaság és anyaság erkölcsi igazságát, *megvédvén azt a ma elterjedt téves véleményektől és irányzatoktól*. Miért teszi az Egyház ezt? Talán azért, mert nem veszi észre a problémákat, melyeket azok támasztanak, akik e témakörben engedményeket sugallnak neki, s próbálják azokra meg nem engedett eszközökkel, olykor egyenesen fenyegetésekkel rávenni? Az Egyházi Tanítóhivatalnak nem ritkán szemére vetik ugyanis, hogy álláspontja túlhaladott és érzéketlen a modern idők szelleme iránt; hogy tevékenysége árt az emberiségnek, sőt magának az Egyháznak is. Ha ilyen megátalkodottan ragaszkodik álláspontjaihoz – mondják – a végén el fogja veszíteni népszerűségét, s a hívők egyre inkább el fognak távolodni tőle.

De hogyan lehet azt állítani, hogy az *Egyház*, pontosabban a pápával közösségben lévő püspökök *érzéketlenek az annyira súlyos és aktuális problémák iránt?* VI. Pál pápát éppen ezek az eleven kérdések készítették a *Humanae vitae* enciklika kibocsátására. Az alap, melyen az Egyház felelős atyaságra és anyaságra vonatkozó tanítása nyugszik, nagyon széles és szilárd. *A Zsinat ezt elsősorban az emberről szóló tanításában mutatja meg*, amikor állítja, hogy ő „a földön az egyetlen teremtmény, melyet Isten önmagáért akart”, s hogy „csak önmaga őszinte ajándékozásával találhat teljesen önmagára”.<sup>[79]</sup> S ez azért van, mert Isten képére és hasonlatosságára van teremtve, s az Atya egyszülött Fia váltotta meg, aki értünk és a mi üdvösségünkért emberré lett.

A Zsinat tanítja – különös figyelemmel az ember és hivatása problémájára – hogy a házastársi egyesülés, szentírási nyelven az „egy test” csak akkor érthető és magyarázható teljesen, *ha a „személy” és az „ajándékozás” értékeihez vezetjük vissza*. Minden férfi és minden nő önmaga őszinte elajándékozása által valósítja meg önmagát teljesen, a házastársaknak pedig a házastársi

egyesülés nyújtja ennek egészen sajátos megtapasztalását. Ekkor ugyanis a férfi és a nő férfiasságuk és nőiességük „igazságában” kölcsönös ajándékká válnak. A házasságban az egész élet ajándékozása; de ez különlegesen nyilvánvalóvá válik akkor, amikor a házastársak kölcsönösen följárván magukat a szeretetben, megvalósítják azt a találkozást, amely kettőjükből „egy testet” alkot.[80]

E találkozásban egy különleges felelősség élményét élik meg, mert a házastársi aktushoz hozzá van kötve az életfakasztás képessége. A házastársak ebben a mozzanatban édesapává és édesanyává válhatnak, elindítván egy új emberi lét folyamatát. Elsőként a nő veszi észre, hogy édesanya lett, s a férfi, akivel „egy testté” lett, az ő tanúságtételéből tudja meg, hogy apa lett. A lehetséges és valóra vált atyaságért és anyaságért mindketten felelősek. A férfi nem tagadhatja vagy nem utasíthatja el egy olyan döntés eredményét, melynek ő is részese volt. Nem bújhat ilyen mentegetőzések mögé: „nem tudtam”, „nem akartam”, „te akartad”. A házastársi egyesülés minden esetben magával hozza *a férfi és a nő felelősségét*, a potenciális felelősséget, mely ha a körülmények úgy alakulnak, valóságossá válik. Ez főleg a férfira vonatkozik, aki az élet keletkezésének ugyan részese, de a továbbiakban biológiailag távol áll tőle, mert a nő az, aki a fejlődő életet hordozza. Hogyan lehetne e dologban illetéktelen a férfi? Mindkettőjüknek, a férfinak és a nőnek együtt kell vállalniuk a felelősséget önmaguk és mások előtt az általuk támasztott új életért.

E végkövetkeztetést az emberrel foglalkozó tudományok is vallják. Azonban mélyebbre kell hatolni, s a „személy” és az „ajándékozás” értékeinek fényénél kell elemezni a házastársi aktus jelentését. Ezt teszi az Egyház a maga tanításában, különösen a II. Vatikáni Zsinaton.

A házastársi aktusban a férfi és a nő arra hivatott, hogy felelősen megerősítsék azt a kölcsönös ajándékozást, amit a házasságkötéskor tettek. Ekkor önmaguk teljes ajándékozásának logikája magával hozza az életfakasztásra való nyitottság lehetőségét: a házasság így arra hivatott, hogy családként még teljesebben valósuljon meg. Kétségtelen, hogy a férfi és a nő kölcsönös ajándékozásának nem egyedüli célja a gyermekek születése, hanem ez az ajándékozás önmagában véve a szeretetnek és az életnek közössége. *Az ajándékozás belső igazságát mindig biztosítani kell*, de a „belső” nem azonos a „szubjektívval”, hanem az önmagát ajándékozó férfi és a nő objektív igazságát jelenti. Személyt soha nem szabad eszköznek tekinteni valamely cél elérésére, s főleg nem lehet „gyönyör” eszközévé tenni. A személy mindig célja a cselekedetnek, s annak is kell lennie. A cselekvés csak ekkor felel meg a személy igaz méltóságának.

Lezárva e nagyon jelentős és kényes témára vonatkozó reflexiókat, különös bátorítással fordulok felétek, kedves házastársak, és mindazok felé, akik segítenek titeket megérteni és gyakorlattá tenni az Egyház házasságra, felelős atyaságra és anyaságra vonatkozó tanítását. Külön gondolok a lelkipásztorokra, a tudósokra, a teológusokra, filozófusokra, írókra és újságírókra, akik nem alkalmazkodnak az uralkodó kulturális konformizmushoz, s készek arra, hogy bátran „ár ellen” haladjanak. Bátorításom a szakértők, orvosok és nevelők mint igazi laikus apostolok egyre

növekvő csoportjához is szól, akik számára a család és a házasság méltóságának megbecsülése jelentős feladatot jelent. Mindezeknek az Egyház nevében fejezem ki köszönetemet! Mit tudnának tenni nélkülük a papok, a püspökök, s maga Péter utóda is? Minderről egyre inkább meggyőződtem papságom első éveitől kezdve, amikor *gyóntatni* kezdtem, hogy megosszam oly sok házaspár aggodalmait, félelmeit és reményeit: találkoztam az elutasítás és a lázadás nehéz eseteivel, ugyanakkor oly sok csodálatosan felelős és nagylelkű személlyel! Miközben e levelet írom, mindezek a házastársak a szemem előtt vannak, s szívemmel és imádsággal átölelem őket.

### A két civilizáció

13. Drága Családok, a felelős atyaság és anyaság kérdése átszövi a „szeretet civilizációjának” egész témakörét, melyről most akarok beszélni nektek. Az eddig mondottakból világosan következik, hogy *a család azon az alapon áll, amelyet VI. Pál pápa a „szeretet civilizációjának” nevezett*<sup>[81]</sup>, amely kifejezés később átment az Egyház tanításába, s ma már általánosan használják, annyira, hogy nehéz elgondolni egyházi megnyilatkozást vagy az Egyházra vonatkozó nyilatkozatot, amely ne hivatkozna a szeretet civilizációjára. E kifejezés *kapcsolódik az őskeresztények „családi egyház” hagyományához*, de pontos hivatkozásai vannak saját korunkra is. Etimológiailag a „civilizáció” szó a „cívís”, 'polgár' szóból származik, s az emberi egyedek politikai dimenzióját hangsúlyozza. A „civilizáció” kifejezés mélyebb értelme azonban nem pusztán politikai, hanem inkább „emberies”. A civilizáció az emberi történelemhez tartozik, mert lelki és erkölcsi igényeinek felel meg: az Isten képére és hasonlatosságára teremtett ember a Teremtő kezéből megkapta a világot a feladattal, hogy formálja át a saját képére és hasonlatosságára. E feladat végrehajtásából születik a civilizáció, mely nem egyéb, mint a „világ emberivé tétele”.

A civilizációnak bizonyos értelemben ugyanaz a jelentése, mint a „kultúrának”. Ezért a „szeretet kultúrája” kifejezést is lehetne használni, de tanácsosabb ragaszkodnunk az immár megszokottá vált formulához. A szeretet civilizációja mai jelentésében a Gaudium et Spes zsinati konstitúció szavaira utal: „*Krisztus... nyilatkoztatja ki teljesen az embert az embernek, és megismerteti vele magasztos hivatását*”.<sup>[82]</sup> Ezért mondhatjuk, hogy a szeretet civilizációja Isten kinyilatkoztatásából veszi kezdetét, aki a szeretet, miként Szent János mondja,<sup>[83]</sup> és Szent Pál szeretethimnuszában oly hatásosan van leírva.<sup>[84]</sup> Ez a civilizáció szorosan kapcsolódik a szeretethez, mely „kiáradt a szívünkbe a nekünk adott Szentlélek által”,<sup>[85]</sup> és növekszik annak az állandó művelésnek köszönhetően, melyről a szőlő és a szőlőműves evangéliumi példázata beszél: „*Én vagyok az igaz szőlőtő és Atyám a szőlőműves. Minden szőlővesszőt, amely nem terem, lemetsz, és minden vesszőt, amely gyümölcsöt hoz, megtisztít, hogy még többet teremjen.*”<sup>[86]</sup>

Az idézett rész és más újszövetségi részek világosságánál megérthetjük, mit jelent a „szeretet civilizációja” és *miért tartozik szervesen a család e civilizációhoz*. Ha az „Egyháznak első útja”

a család, akkor hozzá kell tennünk, hogy a szeretet civilizációja is az „Egyház útja”, mely a világon

halad át és magához hívja a családokat és más társadalmi, nemzeti és nemzetközi intézményeket, éppen a családok érdekében és a családok által. *A család* ugyanis sok szállal *függ a szeretet civilizációjától*, melyben megtalálja családi létének lehetőségeit. Ugyanakkor *a család a szeretet civilizációjának központja és szíve*.

Az igaz szeretettel mindig együtt jár annak tudata, hogy Isten a „Szeretet” – s hogy az ember az egyetlen teremtmény a földön, akit Isten arra hívott, hogy „önmagáért” létezzék. Az Isten képére és hasonlatosságára teremtett ember nem képes teljesen önmagára találni, csak azáltal, hogy őszintén elajándékozza magát. Az embernek, a személynek és a családon belül a személyek közösségének ilyen fogalma nélkül lehetetlen a szeretet civilizációja; s viszont, a szeretet civilizációja nélkül lehetetlen *ilyen fogalmat alkotni a személyről és a személyek közösségéről*. A család a társadalom alapvető sejtje. De szükség van Krisztusra – a „szőlőtőre”, akiből a „szőlővesszők” az éltető nedvet szívják – hogy ez a sejt ne legyen kitéve a *kulturális kiirtás* veszedelmének, mely belülről és kívülről egyaránt származhat. Ha ugyanis az egyik oldalon létezik a „szeretet civilizációja”, vele szemben, a másik oldalon megmarad egy destruktív *„ellen-civilizáció” lehetősége*, miként ezt manapság annyi irányzat és helyzet bizonyítja.

Ki tagadhatja, hogy egy nagy válság korszakában élünk, mely elsősorban úgy mutatkozik meg, mint az *„igazság válsága”?* A válság valójában első helyen a *fogalmak válságát* jelenti. Az ilyen kifejezések, mint „szeretet”, „szabadság”, „őszinte ajándékozás”, s még a „személy” és a „személy jogai” is, azt jelentik valójában, amit természetük szerint tartalmaznak? Íme, ezért oly fontos és jelentős az Egyház és a világ, s mindenekelőtt a Nyugat számára az *„igazság ragyogásáról”* szóló enciklika.<sup>[87]</sup> Csak ha a szabadság és a személyek családon és házasságon belüli közösségének igazsága visszanyeri a maga ragyogását, akkor foghatunk hozzá igazán a szeretet civilizációjának építéséhez, s akkor beszélhetünk hatékonyan, miként a Zsinat teszi, a *„család és a házasság méltóságának értékeléséről”*.<sup>[88]</sup>

Miért olyan fontos az *„igazság ragyogása”?* Elsősorban az ellentéte miatt: a mai civilizáció fejlődése olyan tudományos– technológiai haladáshoz van kötve, mely gyakran egyoldalúan valósul meg, következésképpen tisztán pozitivistá jelleget hordoz. A *pozitivizmus* gyümölcsei, mint köztudott, elméleti síkon az *agnoszticizmus*, etikai és praktikus síkon az *utilitarizmus*. Korunkban a történelem bizonyos értelemben ismétli önmagát. Az *utilitarizmus* a termelés és az élvezet civilizációja, a „dolgok”, nem pedig a „személyek” civilizációja; olyan civilizáció, melyben a személyeket úgy használják, mint a dolgokat. Az élvezetek civilizációjában a nő a férfi számára tárggyá, a gyermek a szülők számára akadállyá, a család a tagjai szabadságát megkötő intézménnyé tud válni. Hogy erről meggyőződünk, elég vizsgálat tárgyává tenni *a szexuális nevelés bizonyos programjait*, melyeket az iskolákban vezettek be, gyakran sok szülő eltérő véleménye, sőt tiltakozása ellenére; vagy az *abortuszt támogató irányzatokat*, melyek hiába próbálnak elrejtőzni a házaspár, s főleg a nő úgynevezett *„választási joga”* („*pro choice*”) mögé. S ez csak két példa a sok közül, melyeket fölhozhatnánk.

Nyilvánvaló, hogy egy ilyen kulturális helyzetben a család veszélyeztetve érzi magát, hiszen alapjait éri támadás. Amennyiben valami *ellentétes a szeretet civilizációjával*, ellentétes az ember egész igazságával is, és veszedelem számára: nem érezheti magát biztonságban mint ember, mint házastárs, szülő és gyermek. A „technikai civilizáció” által propagált „biztonságos szex” a személy átfogó igényeit tekintve gyökerében valójában *nem biztos*, sőt súlyosan veszedelmes. A személy ugyanis ebben az esetben a maga részéről veszélybe sodorja a családot. Milyen veszélybe? Abba, hogy *elpusztítja önmaga igazságát*, amivel együtt jár a kockázat, hogy elveszíti a *szabadságot*, s következésképpen magát a *szeretetet*. „Megismeritek az igazságot – mondja Jézus – és az igazság majd szabaddá tesz titeket”:[89] az igazság, csak az igazság fog fölkészíteni titeket egy olyan szeretetre, amelyről elmondható, hogy „szép”.

A mai család, mint a család bármikor, *keresi a „szép szeretetet”*. Egy nem „szép” szeretet, azaz amely csak az érzéki vágy kielégítésére [90] vagy a férfi és a nő kölcsönös „használatára” van korlátozva, a személyeket saját gyöngeségük rabszolgájává teszi. Vajon bizonyos modern „kulturális programok” nem ilyen rabszolgasághoz vezetnek? Programok, melyek az ember gyöngeségeire „játszanak rá”, s teszik egyre gyengébbé és védtelenebbé az embert.

*A szeretet civilizációja öröme hív*: öröme, többek között azért, mert ember születik a világra,[91] s mert ennek következtében a házastársak szülővé válnak. A szeretet civilizációja azt jelenti: „örülni az igazságnak”. [92] De egy olyan civilizáció, melyet a fogyasztói és születésellenes lelkület éltet, soha nem a szeretet civilizációja, és nem is lehet azzá. Ha a család ennyire jelentős a szeretet civilizációja számára, azért van, mert a benne élő személyek és nemzedékek közötti *kötélékek nagyon szorosak és nagyon intenzívek*. Mindazonáltal a család *sebezhető*, s könnyen áldozata lehet az egységét és állandóságát gyengítő vagy romboló veszedelmeknek. Az ilyen veszedelmek hatására a családok már nem a szeretet civilizációja mellett tanúskodnak, sőt tagadóivá, *ellentánúivá* válhatnak. Egy eltorzult család a maga részéről az „ellencivilizáció” sajátos formáját erősíti azáltal, hogy rombolja a szeretetet, aminek elkerülhetetlen következményei támadnak a társadalom életében.

### A szeretet igényes

14. Az a szeretet, amelyről Pál apostol himnuszt írt az első korintusi levélben – az a szeretet, amely *„türelmes”, „jószákos” és „mindent elvisel”*[93] – kétségtelenül *igényes*. De épp ebben áll a szépsége: a tényben, hogy igényes, mert ily módon igaz java az embernek és sugárzik ki másokra is. A jó ugyanis, mondja Szent Tamás, természete szerint „kiáradó”. [94] A szeretet akkor igaz, amikor *megteremti a személy és a közösség javát*, megteremti és *odaajándékozza* másoknak. Csak az igényelhet szeretetet másoktól, aki a szeretet nevében tud igényes lenni önmagával szemben. Mert a szeretet igényes. Igényes minden emberi helyzetben; még igényesebb azzal szemben, aki kitárult az evangélium előtt. Nem ezt hirdeti meg Krisztus az „Ő” parancsában? A mai embereknek szükségük van arra, hogy fölfedezzék ezt az igényes szeretetet, mert ez a család igazán szilárd alapja, olyan alap, mely képes „mindent elviselni”. Az Apostol szerint a

szereket nem áll azon a fokon, hogy „mindent elviseljen”, ha „tapintatlan”, ha „a maga javát keresi”, ha „haragra gerjed”, ha „felrója a rosszat”.<sup>[95]</sup> Az igaz szeretet, tanítja Szent Pál, „egészen” más: „mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel”.<sup>[96]</sup> Éppen ez a szeretet „visel el mindent”. Isten hatalmas ereje működik benne, aki a „Szeretet”.<sup>[97]</sup> Krisztusnak, a világ Üdvözítőjének és az ember Megváltójának hatalmas ereje működik benne.

Ha Szent Pálnak a Korintusiaknak írt első levele 13. fejezetéről elmélkedünk, rálépünk arra az útra, mely elvezet a szeretet civilizációja teljes igazságának megértésére. A szeretet himnusza az a szentírási szöveg, amely ezt az igazságot a legegyszerűbben és legmélyebben fejezi ki.

A veszedelmek, melyek a szeretetre leselkednek, fenyegetést jelentenek a szeretet civilizációja számára is, mert olyan erőket támogatnak, melyek szemben állnak vele. Mindenekelőtt az egoizmusra, az önzésre gondoljunk, nem csupán az egyének, hanem egy házaspár, vagy még tágabb körben a társadalom, pl. egy társadalmi osztály vagy egy nemzet (nacionalizmus) önzésére. Az önzés minden formájában közvetlenül és gyökerében ellenkezik a szeretet civilizációjával. Mondhatnánk-e, hogy a szeretet egyszerűen „ellen-egoizmus”? Nagyon szegényes és negatív definíció volna, de igaz, hogy a szeretet és a szeretet civilizációja megvalósításához le kell győzni az egoizmus sokféle formáját. Helyesebb az egoizmus ellentétéként „altruizmusról” beszélni. Még gazdagabb és teljesebb a szeretetnek az a fogalma, melyet Szent Pál írt le. A szeretet himnusza a szeretet civilizációjának *magna chartája*. Nem annyira az egoizmus és az altruizmus egyes megnyilvánulásairól van szó benne, mint az ember személyi voltának radikális elfogadásáról, aki önmaga őszinte elajándékozása által „talál magára”. Az ajándékozás nyilvánvalóan „másoknak szól”; és ez a szeretet civilizációjának *legfontosabb dimenziója*.

Ezzel belépünk a szabadság evangéliumi *igazságának* belső magvába. A személy általi valóság meg, hogy az igazságban gyakorolja a szabadságot. A szabadság nem jelenthet képességet *bármilyen* megtételére, mert jelentése *önajándékozás*. Mi több: az *ajándékozás belső fegyelmezettségét* jelenti. Az ajándékozásba nemcsak az ajándékozó szabad kezdeményezése van beleírva, hanem a *kell* dimenziója is. Mindez megvalósul a „személyek közösségében”. S már benn is vagyunk minden család szíve közepében.

Ugyanakkor az egymással ellentétes individualizmust és perszonalizmust elválasztó mezsgyén is állunk. A szeretet, a szeretet civilizációja a perszonalizmushoz kapcsolódik. Miért éppen a perszonalizmushoz? *Talán mert az individualizmus fenyegeti a szeretet civilizációját?* A válasz kulcsát a Zsinat „*őszinte ajándékozás*” kifejezésében találjuk meg. Az individualizmus a szabadságnak olyan használatát tételezi föl, melyben a cselekvő alany teszi, amit akar, önhatalmúlag „határozva meg annak igazságát”, ami neki tetszik vagy neki hasznos. Nem tűri, hogy valaki más „akarjon” vagy igényeljen tőle valamit egy objektív igazság nevében. Nem akar „adni” másnak az igazság alapján, nem akar „őszinte ajándékká” válni. Az individualizmus ezért önző és egocentrikus. A perszonalizmussal való ellentéte nem csupán elméleti téren jelenik meg,

hanem inkább az „*éthosz*” területén. A perszonalizmus „éthosza” altruista: arra indítja a személyt, hogy másoknak ajándékozza magát és örömét lelje az ajándékozásban. Ez az az öröm, amelyről Krisztus beszél.<sup>[98]</sup>

Ezért az emberi társadalmak, s bennük a családok – gyakran a szeretet civilizációja és az azt támadó erők háborújában élve – az ember igaz látásában és abban keresik szilárd alapjukat, ami segíti őket emberségük teljes megvalósításában. Kétségtelenül *ellentétes a szeretet civilizációjával* az úgynevezett „szabad szerelem”, melynek veszedelmes voltát csak fokozza, hogy általában úgy mutatják be, mint egy „igaz” érzelem gyümölcsét, pedig valójában rombolja a szeretetet. Hány család ment tönkre éppen a „szabad szerelem” miatt! Az érzelem „igaz” indítását követni minden esetben – egy olyan szerelem nevében, mely „szabad” minden megkötéstől – valójában azt jelenti, hogy az embert azoknak az ösztönöknek rabszolgájává teszik, melyeket Szent Tamás a „lélek szenvedélyeinek” mond.<sup>[99]</sup> A „szabad szerelem” az emberi gyöngeségeket zsákmányolja ki azáltal, hogy – a félrevezetett közvélemény támogatásával – bizonyos fennkölttség „dicsfényével” övezi. Így, „erkölcsi alibit” gyártva próbálják „megnyugtatni” a lelkiismeretet. De nem veszik tekintetbe az összes következményt, főleg azokat nem, melyeket a házastársakon túl a gyermekeknek kell elszenvedniük, akik elveszítvén édesapjukat vagy édesanyjukat, arra ítéltetnek, hogy *élő szülők árvái* legyenek.

Az etikai utilitarizmus alapja, mint tudjuk, a „maximális” boldogság keresése, de egy olyan „*utilitarista boldogságé*”, mely csak élvezetet, az egyén kizárólagos kielégülését jelenti, figyelmen kívül hagyva vagy egyenesen megtámadva az igaz jó objektív igényeit.

Az individualista szabadságra alapozott utilitarizmus programja, a *felelőtlen szabadság* a szeretet ellentéte, akkor is, ha a szeretetet az emberi civilizáció egésze megnyilvánulásának tekintjük. Ha egy ilyen szabadságfogalom – ami könnyen talál fogódzópontokat az emberi gyöngeség különböző formáiban – elfogadást nyer a társadalom részéről, hamarosan állandó és rendszeres veszélyként mutatkozik a család felé. Erre vonatkozóan sok szomorú következményt idézhetnénk, melyek statisztikailag is kimutathatók, annak ellenére, hogy többségük mint fájdalmasan vérző seb rejtve marad a férfiak és a nők szívében.

A házastársak és a szülők *szeretete rendelkezik az ilyen sebeket gyógyító erővel*, föltéve, hogy az említett veszedelmek nem fosztják meg újjáteremtő erejétől, mely annyira jótékony és üdvös az emberi együttes számára. E képesség a megbékélés és megbocsátás isteni kegyelmétől függ, mely biztosítja a mindig újra kezdés lelki energiáját. Éppen ezért a családtagoknak találkozniuk kell Krisztussal az Egyházban a szentgyónás, a bűnbánat és kiengesztelődés csodálatos szentsége által.

Ebben az összefüggésben vessünk számot azzal, mennyire jelentős a családokkal s főleg a fölbomlással fenyegetett családokért végzett *imádság*. Imádkozni kell azért, hogy a házastársak *szeressék hivatásukat*, akkor is, ha útjuk épp nehéz szakaszhoz ért az elért hegyszorosok és

áthághatatlanak látszó szakadékok miatt; imádkozni kell azért, hogy ekkor is hűségesek legyenek Istennel kötött szövetségükhöz.

„A család az Egyház útja”. E levélben vallani és hirdetni akarjuk *ezt az utat*, mely a házas és családi életen keresztül elvezet a mennyek országába.[100] Nagyon fontos, hogy a „személyek közössége” a családban a „szentek közösségére” való fölkészüléssé váljon. Íme, ezért vallja és hirdeti az Egyház a szeretetet, mely „mindent elvisel”, [101] mert meglátja benne Szent Pállal együtt a „*legnagyobb*” erényt.[102] Az Apostol semmiféle határt nem von. A szeretet mindenki hivatása, a házaspároké és a családé is. Az Egyházban ugyanis valamennyien egyformán meghívást kaptunk az életszentség tökéletességére.[103]

### **A negyedik parancsolat: Tiszteld atyádat és anyádat!**

15. A tízparancsolat negyedik parancsolata a családra vonatkozik teljes összetettségében; azt is mondhatnánk, a maga szolidaritásában.

Maga a szöveg kifejezetten nem említi a családot, valójában azonban pontosan róla szól. A nemzedékek közötti közösség kifejezésére *az isteni Törvényhozó nem talált ennél alkalmasabb szót*: „Tiszteld!” A család lényegének egy másik megfogalmazása előtt állunk. E formula nem „mesterkéltnél” emeli föl a családot, hanem megvilágítja jogalanyiságát és az ebből fakadó jogokat. A család személyek – házastársak, szülők és gyermekek, illetve nemzedékek – közötti, különösen intenzív kapcsolatok együttese. Olyan együttes, melynek különleges biztosítéka van, és Isten nem talált jobb biztosítékot, mint ezt: „Tiszteld”.

„Tiszteld atyádat és anyádat, hogy sokáig élj azon a földön, amelyet az Úr, a te Istened ad neked”. [104] E parancsolat követi azt a három alapvetőt, melyek az ember, illetve Izrael népe és Isten kapcsolatáról szólnak: „*Sema, Izrael...*”, Halljad, Izrael: az Úr, a mi Istenünk az egyetlen Úr”. [105] „Ne legyenek más isteneid előttem”. [106] Íme, az első és legnagyobb parancsolat, Isten „mindenekfölötti” szeretetének parancsa: „szerezd Őt teljes szívedből, teljes lelkedből s minden erődből”. [107] Jelentős, hogy a negyedik parancsolat éppen ebben az összefüggésben hangzik el: „Tiszteld atyádat és anyádat”, mert számodra bizonyos értelemben ők az Úr képviselői, akik életet adtak neked, akik bevezettek az emberi létbe: egy törzsbe, népbe, kultúrába. Isten után ők a te első jótevőid. Ha Isten egyedül jó, sőt Ő maga a Jó, a szülők különleges módon részesülnek ebben a legfelső Jóságban. Tiszteld tehát a szüleidet! *Ez a tisztelet analóg az Istent megillető tisztelettel.*

A *negyedik parancsolat* szoros kapcsolatban áll a *szeretet parancsával*. A „tiszteld” és a „szerezd” között mély összefüggés van. A tisztelet lényege az igazságosság erényéhez kötődik, de ez nem tud tökéletesen kibontakozni a szeretettel, az Isten és a felebarát iránti szeretettel való kapcsolat nélkül. S vajon van-e közelebbi felebarát a családtagoknál, a szülőknél és a gyermekeknél?



Nem egyoldalú-e az a személyes kapcsolatból álló rendszer, mely a negyedik parancsolatban látható, hiszen csak a szülők iránti tiszteletre kötelez? Ha a szöveget szó szerint értjük, valóban egyoldalú. Közvetve azonban beszélhetünk arról *a tiszteletről is, amellyel a szülők tartoznak a gyermekeknek*. A „tiszteled” azt jelenti: ismerd el! Hagyd magad irányítani a személy – elsősorban az édesapa és az édesanya, s utánuk a többi családtag – meggyőződéses elismerésétől. A tisztelet lényegében önzetlen magatartás. Azt is mondhatnánk, hogy a személy őszinte ajándékozása a személynek, s ilyen értelemben a tisztelet találkozik a szeretettel. A negyedik parancsolat az atya és az anya tiszteletét követeli, de tekintetbe veszi a család javát is, s éppen ezért igényeket támaszt a szülőkkel szemben is. Úgy tűnik, az isteni parancs emlékezteti őket: szülők, úgy viselkedjétek, hogy tiszteletet és szeretetet érdemeljétek gyermekeitektől! Ne hagyjátok, hogy tiszteletetek isteni követelménye „erkölcsi ürbe” hulljon! Lényegében tehát *kölcsönös tiszteletről* van szó. A „tiszteled atyádat és anyádat” parancsolat közvetve mondja a szülőknek: tiszteljétek fiaitokat és leányaitokat. Megérdemlik, mert léteznek, mert azok, akik: s ez fogantatásuk pillanatától fogva érvényben van. Így ez a parancsolat, miközben kifejezi a család belső kötelékét, megvilágítja a család összetettségének alapját.

A parancsolat így folytatódik: *„hogy sokáig élj azon a földön, amelyet az Úr, a te Istened ad neked”*. Ez a „hogy” egy „utilitarista” számítás kifejezése is lehetne: tiszteld hosszú életed reményében. Ez azonban nem kisebbíti a *„tiszteled”* parancs lényegét, mely természete szerint *önzetlen magatartással* kapcsolódik. A tisztelet soha nem jelent „haszonhoz jutást”. Mindazonáltal el kell ismernünk, hogy a családtagok egymás iránti tiszteletéből különböző előnyök származnak. *A „tisztelet” kétségtelenül hasznos*, miként „hasznos” minden igazi jó.

A család mindennek előtt az „együttlét” javát valósítja meg. Azt a jót, ami elsődlegesen a házasságé (innen a fölbonthatatlansága) és a családi együttesé. Úgy is meg lehetne határozni, hogy az alanyiség java. A személy ugyanis alany, és alany a család is, mert személyekből áll, akik a közösség erős kötelékében egyetlen testületi alanyt alkotnak. Sőt a család inkább alany, mint minden más testület: a nemzet, az állam, a társadalom, nemzetközi szervezetek. Ezek a társaságok, különösen a nemzetek, annyiban bírnak saját alanyisággal, amennyiben azt a személyektől és családjuktól kapják. Vajon ezek a megfigyelések pusztán „elméletiek-e” annak érdekében, hogy „fölmagasztaljuk” a családot a közvéleményben? Nem, hanem a család lényegének egy újabb kifejezési formájáról van szó. És ez is a negyedik parancsolatból ered.

Olyan igazság ez, mely megérdemli, hogy elmélyítsük: hangsúlyozza ugyanis e parancsolat jelentőségét az *emberi jogok* modern rendszere számára is. Az intézményes rendelkezések jogi nyelvet használnak, Isten azonban azt mondja: „tiszteled”. Valójában az összes „emberi jog” törékeny és hatástalan, ha alapjaiból hiányzik a parancs: „tiszteled”; ha – más szavakkal élve – hiányzik az *ember tisztelete* azon egyszerű oknál fogva, hogy ember, „ez az ember”. *Csupán a jogok nem elegendőek*.

Nem túlzás ezért azt állítani, hogy a nemzetek, államok és a nemzetközi szervezetek élete a

családok által „zajlik” és a tízparancsolat negyedik parancsolatára „alapszik”. Korunkat a sok jogi deklaráció ellenére *jelentős mértékben fenyegeti az „elidegenedés”* a „fölvilágosult” tételek gyümölcseként, melyek szerint az ember „inkább” ember, ha „csupán” ember. Nem nehéz észrevenni, miként fenyegeti korunkat az elidegenedés mindattól, ami különféle módokon az ember teljes gazdagságához tartozik. És erről van szó a család esetében. A *személy értékelése* ugyanis nagy mértékben a *családra*, következésképpen a negyedik parancsolatra vonatkozik. Isten tervében a család az emberi lét első iskolája. *Légy ember!* Ezt a parancsot a család közvetíti: légy ember, mint a haza fia, mint az állam polgára, s ahogyan ma mondanák: mint a világ polgára. Ő, aki az emberiségnek adta a negyedik parancsolatot, az ember iránt „jóakarátú” Isten (*filanthroposz*, 'emberszerető', mondták a görögök). A mindenség Teremtője *a szeretet és az élet Istene*. Azt akarja, hogy az embernek élete legyen és bőségben legyen, miként Krisztus hirdeti:[\[108\]](#) hogy mindenekelőtt a családnak köszönhetően legyen élete.

Ezen a ponton világosan látszik, hogy a „szeretet civilizációja” szorosan kapcsolódik a családhoz. *Sokaknak a szeretet civilizációja ma puszta utópiának látszik*. Úgy gondolják, a szeretetet senki nem követelheti és senki nem kötelezhető rá: szabad választás tárgya, amit az emberek szabadon elfogadhatnak vagy elutasíthatnak.

Mindebben van valami igazság. Mindazonáltal a tény áll, hogy Jézus Krisztus ránk hagyta a szeretet parancsát, úgy, ahogy Isten a Sinai hegyen elrendelte: „tiszteld atyádat és anyádat”. A szeretet tehát nem utópia: az emberre rótt feladat, amit isteni kegyelem segítségével kell megoldania. A házasság szentségében a férfi és a nő „kötelességük” forrásaként kapják és kölcsönös – először a házastársi, majd az atyai és anyai – kötelességeik alapja lesz. Az esküvőn a házastársak kölcsönösen ajándékozzák és elfogadják egymást, s kinyilvánítják készségüket a gyermekek elfogadására és nevelésére. Ezek az emberi civilizáció sarkpontjai, s ezt a civilizációt nem lehet másként meghatározni, mint „szeretet civilizációja”.

A család ennek a szeretetnek forrása és kifejezője. Átala árad a szeretet civilizációjának fő ága, mely a családban birtokolja „társadalmi alapjait”.

Az egyházatyák a keresztény hagyományban a családról úgy beszéltek, mint „családi egyházzól”, „kicsi egyházzól”. A szeretet civilizációjára hivatkoztak, mint az élet és az „emberi” együttélés lehetséges rendszerére. A családi „együttlétre”, az egymásért való létre, a közösségi tér megteremtésére minden egyes ember számára. Néha szellemileg vagy testileg fogyatékos személyekről van szó, akiktől az úgynevezett „haladó” társadalom szívesen megszabadul. A család is hasonlónak lehet ilyen társadalomhoz. S ez történik, amikor a család kiteszítja magából az öregeket, a nyomorékokat vagy a betegeket. Azért cselekszik így, mert megfogytakozott a hite *Istenben, akiért „mindenki él”*,[\[109\]](#) s aki mindenkit az élet teljességére hívott.

*A szeretet civilizációja lehetséges, nem utópia*. De csak azáltal lehetséges, hogy állandó és

eleven kapcsolatban vagyunk „a mi Urunk Jézus Krisztus Istenével és Atyjával, akitől származik minden atyaság (és anyaság) a világban,[110] akitől minden emberi család származik.

## A nevelés

16. *Miben áll a nevelés?* A válasz megadásához két alapvető igazságra kell emlékeznünk. Az első: az ember arra hivatott, hogy az igazságban és a szeretetben éljen; a második: minden ember önmaga őszinte elajándékozása által valósul meg. Ez érvényes mind a nevelőre, mind a növendékre. A nevelés ezért különös folyamat, melyben a személyek kölcsönös közössége súlyos tartalmat hordoz. A *nevelő* olyan személy, aki *lelki értelemben „nemz”*. Ebből a szempontból a *nevelést igaz és sajátos apostolkodásnak tekinthetjük*. Eleven közösség, mely nem csupán mély kapcsolatot jelent a nevelő és a növendék között, hanem mindkettőjüket részesíti az igazságban és a személyben annak a célnak szemmel tartásával, amelyre minden embert meghív az Atya, a Fiú és a Szentlélek Isten.

Az atyaság és az anyaság autonóm alanyok együttlétét és közös cselekvését tételezi föl. Ez a legnyilvánvalóbb az édesanyában, amikor egy új emberi lényt fogan. A magzati lét hónapjai különleges köteléket alakítanak ki, s már nevelő értékük van. *Az édesanya áldott állapotának korszakában nem csupán a gyermek biológiai szervezetét, hanem közvetve egész emberségét építi*. A hatás főleg az édesanya felől irányul a gyermek felé, de nem hagyható figyelmen kívül a magzat hatása édesanyjára sem. E kölcsönös befolyásban, mely látható módon a születéstől mutatkozik meg, az édesapa közvetlenül nem vesz részt. Felelősségteljesen föl kell ajánlania azonban figyelmisségét és támogatását a terhesség, s ha lehet, a szülés idején is.

A „szeretet civilizációja” számára lényeges, hogy a *férfi ajándéknak tekintse a nő, felesége anyaságát*: ez ugyanis rendkívüli módon befolyásolja az egész nevelési folyamatot. Nagyon sok függ arra való készségétől, hogy részt vegyen az új emberi élet ezen első fázisában, és engedje bevonni magát mint férj és édesapa a feleség anyaságába.

A nevelés tehát mindenekelőtt *az emberség „ajándékozása” a két szülő részéről*: közösen közlik a maguk érett emberségét az újszülöttel, aki a maga részéről az emberség újdonságát és frissességét ajándékozta nekik, melyet magával hozott a világba. Ez akkor is megvalósul, ha a gyermek testileg vagy szellemileg fogyatékos, sőt ilyen esetben egy egészen különleges nevelési folyamat tud kibontakozni.

Az Egyház tehát megindokoltan teszi föl a kérdést az esküvő során: „készek vagytok-e felelősen és szeretettel elfogadni a gyermekeket, akikkel Isten akar megajándékozni titeket, és nevelni őket Krisztus és az Ő Egyházának törvénye szerint?”[111] A házastársi szeretet a nevelésben úgy mutatkozik meg, mint igaz szülői szeretet. A „személyek közössége (communiója)”, mely a családi élet kezdetén mint házastársi szeretet mutatkozik meg, a gyermekek felé mint nevelés teljeseedik ki és válik tökéletessé: A lehetőségként megjelent gazdagságot, melyet minden a családban

született és felnövekvő ember jelent, felelősen elfogadják, oly módon, hogy el ne torzuljon, sem el ne vesszen, hanem ellenkezőleg, egyre érettebb emberségben valósuljon meg. E folyamatban jelen van a *kölcsönösség ereje*, melynek révén a szülő– nevelők bizonyos értelemben növendékek. Ők, akik gyermekeik számára az emberség tanítómesterei, ugyanezt az emberséget kapják tőlük. Ebben nyilvánvalóvá válik a család *szerves struktúrája* és megmutatkozik a negyedik parancsolat alapvető értelme.

A *szülők*, a férj és a feleség *közössége* („*mi*”-je) a nemzés és a nevelés által a *család közösségévé* („*mi*”-jévé) válik, mely kapcsolódik az előző nemzedékekhez és kitér a továbbbontakozás felé. Ebben a tekintetben sajátos szerepe van egyrészt a nagyszülőknek, másrészt az unokáknak.

Amennyiben az élet ajándékozásában a szülők Isten teremtő művének részesei, annyiban a nevelés révén az *Ő atyai és egyszerre anyai pedagógiájának lesznek részeseivé*. Az isteni atyaság Szent Pál szerint az összes – elsősorban az emberi – atyaságnak és anyaságnak ősmintája a mindenségben.<sup>[112]</sup> Az isteni pedagógiáról teljes képet kaptunk az Atya örök Igéjétől, aki megtestesülve kinyilatkoztatta az embernek hivatása igaz és teljes dimenzióját: az istengyermekséget. Ezáltal azt is kinyilatkoztatta, hogy mi az emberi nevelés igazi értelme. *Krisztus által* minden, családon belüli és azon kívüli nevelés *beleszövődik az isteni pedagógia üdvözítő dimenziójába*, mely minden ember és család felé fordul, s az Úr halálának és föltámadásának húsvéti misztériumában éri el csúcspontját. Megváltásunk e „szívétől” indul minden keresztény nevelési folyamat, mely ugyanakkor mindig a teljes emberségre nevel.

A *szülők gyermekeik első és fő nevelői*, s e téren elemi illetékességgel bírnak: *nevelők, mert szülők*. Nevelői küldetésüket megosztják más személyekkel és intézményekkel, az Egyházzal és az állammal; ennek azonban mindig a *szubszidiaritás elvének* korrekt alkalmazásával kell történnie. Ezen elv magában foglalja a szülőknek nyújtott segítség törvényes voltát, sőt kötelezettségét, de azt is, hogy a szülők elemibb joga és hatékonyabb lehetőségei belsőleg és áthághatatlanul korlátozzák e segítségnyújtást. A szubszidiaritás elve a szülői szeretet szolgálatában áll azáltal, hogy segíti a család javát. A szülők ugyanis egyedül nem képesek eleget tenni a nevelési folyamat minden igényének, különösen az oktatás és a szocializáció tág területén. A szubszidiaritás így kiegészíti az atyai és anyai szeretetet, megerősíti ezek alapvető jellegét, mert a nevelési folyamat egyetlen résztvevője sem tehet mást, mint hogy a *szülők nevében* és *az ő egyetértésükkel*, bizonyos mértékben *az ő megbízásukkal* cselekszik.

A nevelés útja az *önnevelés* felé vezet, amit akkor következik, amikor a kiegyensúlyozott lelki–testi érettség elérésével az ember *„nevelni kezdi magát”*. Az idő múlásával az *önnevelés* túlhalad a korábbi nevelési folyamat eredményein, de bennük gyökerezik és azokat folytatja. Az ifjú – főleg a tanítóknak és iskolatársaknak – új környezettel és új személyekkel találkozik, akik nevelő vagy romboló hatással vannak életére. Ebben a szakaszban bizonyos mértékig elszakad a családban kapott neveléstől, s olykor kritikus magatartást ölt a szülőkkel szemben. Mindazonáltal az

önnevelési folyamatot elkerülhetetlenül meghatározza a családi és iskolai nevelés, melyet az ember gyermekkorában kap. Olyannyira, hogy saját irányítása alatt alakulva az ifjú bensőséges kapcsolatban marad *egzisztenciális gyökereivel*.

Ezen az alapon a negyedik parancsolat: „*tiszteld atyádat és anyádat*” [113] értelme új formát ölt: szerves összeköttetésben áll az egész nevelési folyamattal. Az atyaság és anyaság – az *emberség ajándékozásában* az első és alapvető tények – a szülők és a gyermekek előtt új és mélyebb távlatokat nyitnak. A test szerinti nemzés a nevelési folyamat révén egy újabb fokozatos és összetett „nemzést” indít útjára. A negyedik parancsolat azt követeli a gyermektől, hogy tisztelje atyját és anyját, de mint föntebb mondtuk, e parancsolat a szülőkre „szimmetrikus” kötelezettségeket ró. Nekik is „tisztelniük” kell gyermekeiket, akár kicsinyek, akár nagyok, s ennek végig kell kísérnie az egész nevelési folyamatot, beleértve az iskolás kort is. A „*tisztelet elve*”, azaz az embernek mint embernek megbecsülése és elismerése minden hiteles nevelési folyamat alapvető föltétele.

A nevelés területén az *Egyháznak* sajátos szerepet kell betöltenie. A Hagymány és a zsinati Tanítóhivatal fényénél elmondhatjuk, hogy nemcsak a személy vallási– erkölcsi nevelésének *Egyházra bízásáról* van szó, hanem a személy teljes nevelési folyamatát az *Egyházzal „együtt”* kell előmozdítani. A család arra hivatott, hogy nevelői feladatát az *Egyházban* teljesítse, így részesedvén az Egyház életében és küldetésében. Az Egyház elsősorban a *család által* akar nevelni, melyet a házasság szentsége tesz erre képessé a belőle fakadó „állapotbeli kegyelemmel” és a családi együttes sajátos „karizmájával”.

Azon területek egyike, ahol a család helyettesíthetetlen, kétségtelenül a *vallási nevelés*, minek következtében a család mint „*családi egyház*” gyarapszik. A gyermekek vallásos nevelése és hitbeli tanítása a családot az Egyházon belül *az evangelizáció és az apostolkodás igaz alanyává teszi*. Ez a *vallásszabadság elvéhez* szorosan kapcsolódó jog. A családok, pontosabban a szülők szabadon megválaszthatják gyermekeik számára a vallási és erkölcsi nevelés saját meggyőződésüknek megfelelő módját. Akkor is, ha e feladatokat egyházi intézményre vagy vallásos vezetés alatt álló iskolára bízzák, nevelői jelenlétüknek állandóan és tevékenyen érvényesülnie kell.

Nem hagyható figyelmen kívül a nevelésben a *hivatásválasztás* lényeges kérdése, s ezen belül a *házasságra való fölkészülés*. Az Egyház komoly erőfeszítéseket tesz és állandóan kezdeményez megoldásokat a házassági előkészületre, pl. a jegyeseknek szervezett kurzusokkal. Mindez jó és szükséges. De nem feledhető, hogy a jövőendő házasságra való fölkészítés elsősorban a család feladata. Az persze kétségtelen, hogy csak a lelkiileg érett családok képesek megfelelni e feladatnak. Ezért fontos a *családok közötti szolidaritás*, mely különböző szervezeti formákban – pl. a családok a családokért egyesületekben – ölthet testet. A család intézménye erőt merít e szolidaritásból, mely nemcsak egyes személyeket, hanem a közösségeket is közel hozza egymáshoz, azáltal, hogy tanítja őket közösen imádkozni és megoldásokat keresni az életben

fölmerülő egzisztenciális kérdésekre. Nem értékes formája-e ez a *családok* egymásközi *apostolkodásának*? Nagyon fontos, hogy a családok keressék az egymásközi szolidaritás kialakítását, mely lehetővé teszi számukra a kölcsönös nevelés szolgálatát: a szülők a másik szülőktől, gyermekeik a másik család gyermekeitől nevelődhetnek. Így kialakulhat egy sajátos nevelési hagyomány, mely erejét a „családi egyházból” meríti, ami nem más, mint a család.

*A szeretet evangéliuma* kimeríthetetlen forrása mindannak, ami táplálja az emberi családot, mint „személyek közösségét”. Az egész nevelési folyamat –mely a szülők kölcsönös ajándékozásának érett gyümölcse – a szeretetben találja meg támaszát és végső értelmét. A fáradozás, a szenvedés és a csalódások révén, melyek kísérik a személy nevelését, a szeretet szüntelenül igazolást nyer. Ugyanakkor mindez próbatét, s ennek kiállításához lelki erőforrásra van szükség, ami csak Abban található, Aki „mindvégig szeretett”.<sup>[114]</sup> *A nevelés így teljesen a „szeretet civilizációjának” horizontjára tartozik; tőle függ és nagy mértékben hozzájárul építéséhez.*

Az Egyház szüntelen és bizalomteljes imádsága a Család Évében az *ember neveléséért* is szól, hogy a családok bátran bizakodva és reménnyel tartsanak ki nevelői feladatukban, az olykor leküzdhetetlennek látszó nehézségek ellenére is. Az Egyház azért imádkozik, hogy a „szeretet civilizációjának” az isteni szeretetből forraszó erői győzzenek; azok az erők, melyeket az Egyház megállás nélkül az egész emberi család javára fordít.

### A család és a társadalom

17. A család személyek együttese, a legkisebb társadalmi sejt, s mint ilyen az egész társadalom élete számára alapvető *intézmény*.

Mit vár a család mint intézmény a társadalomtól? Mindenekelőtt azt, hogy *ismerjék el a maga valóságában* (identitásában) és fogadják el a maga *társadalmi alanyiségében*. Ez az alanyiség a házasság és a család sajátos mivoltához kötődik. A család intézményének alapjában lévő házasság szövetséggel jön létre, mellyel „a férfi és a nő az egész élet olyan közösségét hozza létre egymással, mely természeténél fogva a házasfelek javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul”.<sup>[115]</sup> Csak az ilyen egység tekinthető és erősíthető meg „házasságként” a társadalomban. Nem tekinthetők ellenben házasságnak a többi személyek közti kapcsolatok, melyek nem felelnek meg az előbbi föltételeknek, még akkor sem, ha ma annyira terjednek a család és társadalom szempontjából veszedelmes irányzatok.

Az emberi társadalom nem vállalhatja az engedékenység kockázatát a család és a házasság lényegét alapjában érintő kérdésekben. Az ilyen erkölcsi engedékenység ugyanis csak kárt okozhat az emberek közötti közösség és béke jogos igényének. Így érthető, hogy az Egyház miért védi erősen a család mivoltát (identitását), s miért sürgeti az illetékes intézményeket, főként a politika felelőseit és a nemzetközi szervezeteket, hogy ne engedjenek egy látszólagos és hamis modernség kísértésének.

A család mint a szeretet és az élet közössége jól megalapozott társadalmi valóság és egészen sajátosan *szuverén társaság*, bár több irányú függésben van. A család intézményének szuverenitása és sokszoros függései vezettek oda, hogy beszélni kell a *család jogairól*. A Szentszék erre vonatkozóan 1983-ban közzétette a Család Jogainak Kartáját, mely ma is teljesen aktuális.

A család jogai *szorosan összefüggenek az ember jogaival*: ha ugyanis a család személyek közössége, megvalósulása nagy mértékben függ az őt alkotó személyek jogainak igazságos érvényesítésétől. E jogok némelyike közvetlenül érinti a családot, mint például a szülők joga felelős nemzéshez és neveléshez; más jogok viszont a családot csak közvetve érintik: közülük különös jelentőségű a tulajdonhoz, főleg az úgynevezett családi tulajdonhoz és a munkához való jog.

A *család jogai* azonban *nem egyszerűen a családtagok jogainak matematikai összege*, mert a család *több*, mint egyes tagjainak összege. A család a szülők és a gyermekek együttese; olykor különböző nemzedékek közössége. Ezért alanyiséga, mely Isten terveire alapszik, saját és különleges jogokat igényel és alapoz meg. A *Család Jogainak Kartája* az idézett erkölcsi elvekből kiindulva megerősíti a család intézményének létét a „nagy” társadalom – a nemzet, az állam és a nemzetközi közösség – társadalmi és jogrendjében. E „nagy” társadalmak mindegyike legalább közvetetten függ a család lététől; ezért a „nagy” társadalom családdal kapcsolatos feladatainak és kötelességeinek meghatározása rendkívül fontos és lényeges kérdés.

Első helyen áll az a szinte szerves kapcsolat, mely a *család és a Nemzet* között áll fenn. Természetesen nem minden esetben beszélhetünk a szó szoros értelmében Nemzetről. Léteznek etnikai csoportok, melyeket nem tekinthetünk igazán Nemzetnek, de bizonyos értelemben betöltik a „nagy” társadalom funkcióját. A kötelék, mely a családot az etnikai csoporthoz vagy a Nemzethez köti, főleg a *kultúrában való részesedésre alapszik*. A szülők a gyermekeket bizonyos értelemben a Nemzet számára is hozzák világra, mert tagjai és részesei történelmi és kulturális örökségének. A család mivolta (identitása) kezdetétől fogva bizonyos mértékben annak a Nemzetnek az identitására épül, melyhez tartozik.

A család, miközben részesedik kulturális örökségében, hozzájárul a nemzet sajátos szuverenitásához, mely annak nyelvéből és kultúrájából fakad. 1980-ban Párizsban az ENSZ Közgyűlésén szóltam erről a témáról, s jelentősége miatt később is többször visszatértem rá. A kultúra és a nyelv környezetében találja meg nemcsak a Nemzet, hanem minden család a maga *lelki szuverenitását*. Máskülönbén nehéz lenne megmagyarázni a népek történelmének sok eseményét, főleg Európában régi és új, fölemelő és fájdalmas, győztes és vereséget hozó eseményeket, melyekből kiviláglik, milyen szerves egység van a család és a Nemzet, s a Nemzet és a család között.

A család *állammal* való kapcsolata részben hasonlít, részben eltér a Nemzettel való kapcsolattól.

Az Állam ugyanis a Nemzettől kevésbé „családias” struktúrájával különbözik, mert mint politikai rendszer „bürokratikusabb” formákban szerveződik. Mindazonáltal az állami szervezetnek is megvan bizonyos értelemben a maga „lelke”, amennyiben ez megfelel a maga közjó szolgálatára jogilag rendezett „politikai közösség” természetének.<sup>[116]</sup> E „lélekkel” szorosan összefügg a család, mely a *szubszidiaritás elvével* kötődik az államhoz. A család ugyanis olyan társadalmi valóság, mely nem rendelkezik minden eszközzel saját céljai eléréséhez, még a nevelés és oktatás területén sem. Az állam hivatott arra, hogy az említett elv alapján beavatkozzék: amely feladatra a család egyedül képes, ott autonóm módon jár el; az állam beavatkozása ilyen esetekben amellet, hogy visszatetsző, káros is, mert sérti a család jogait; az államnak ott lehet és kell beavatkoznia, ahol a család feladata megoldására kevés.

Az oktatás és nevelés minden fajtáján túl az állami segítség – mely nem zárhatja ki az egyéni kezdeményezéseket – megnyilvánul például a gyógyászatban, s különös módon a munka világában. Napjainkban a *munkanélküliség* egyike a legkomolyabb veszélyeknek, melyek a családi életet és az egész társadalmat fenyegetik. A *munkanélküliség* kihívás az egyes államok politikája számára és fontos tárgya az Egyház szociális tanításának. Bátor kezdeményezésekkel kell orvosolni ezt a problémát nemzetközi méretekben is, mert nagyon sok család kerül a munkanélküliség miatt drámai nyomorúságba.<sup>[117]</sup>

A családdal kapcsolatban szólva a munkáról hangsúlyoznunk kell *a nők családon belüli munkájának jelentőségét és súlyát*:<sup>[118]</sup> *el kell ismerni és értékelni kell.* A nő „fáradsága”, aki a szülés után táplálja, gondozza s neveli a gyermeket, különösen az első években, oly nagy, hogy nem marad el semmiféle más hivatással való összehasonlításban. Ezt világosan kifejezi, ha az otthon dolgozó nőnek biztosítják a többi munkával kapcsolatos jogot. Az anyaságnak a vele járó fárasztó munka miatt elismerést kell kapnia gazdaságilag is, legalább oly mértékben, mint az egyéb munkák, amit a család fönntartása érdekében e kényes korszakában végezni tudna.

Minden erőfeszítést meg kell tenni annak érdekében, hogy a családot mint elsődleges és bizonyos értelemben „szuverén” társaságot elismerjék! A család szuverenitása elengedhetetlen a társadalom java szempontjából. Egy valóban szuverén és lelkileg erős Nemzet mindig erős, hivatásuk és történelmi küldetésük tudatában lévő családokból áll. Mindezen problémák és feladatok *középpontjában a család áll*: alárendelt és másodlagos szerepbe szorítani, kizárni a társadalomban őt megillető helyről azt jelenti, hogy súlyos kárt okoznak az egész társadalom testének hiteles növekedésében.

## II. A VŐLEGÉNY VELETEK VAN

### A galileai Kánában

18. Egy napon Jézus János tanítványaival találkozáván egy násznépről és a körükben jelenlévő vőlegényről beszélt: „köztük van a vőlegény”.<sup>[119]</sup> Így tárta föl annak az Isten– vőlegény képnek



önmagában való beteljesedését, melyet már az Ószövetség használt, hogy teljesen kinyilatkoztassa Isten misztériumát mint a Szeretet misztériumát.

Jézus tehát azért, hogy „vőlegénynek” nevezi magát, föltárja Isten lényegét, s megerősíti az ember iránti mérhetetlen szeretetét. De e kép választása közvetve fényt vet a házastársi szeretet mély igazságára is. Amikor Jézus Istenről szólva használja e képet, megmutatja, hogy Isten atyasága és szeretete mennyire tükröződik a házasságban egygyé vált férfi és nő szeretetében. Éppen ezért küldetésének kezdetén Jézus elmegy a *galileai Kánába*, hogy Máriával és tanítványaival együtt részt vegyen egy menyegzős lakomán.<sup>[120]</sup> Így akarja megmutatni, hogy a család igazsága mennyire bele van írva Isten kinyilatkoztatásába és az üdvösség történetébe. Az Ószövetségben, főként a prófétáknál nagyon szép szavakat találunk Isten szeretetéről: e szeretet gondos, mint az édesanyáé kisdede, gyengéd, mint a vőlegényé menyasszonya iránt, ugyanakkor lángolóan féltékeny; elsősorban nem büntető, hanem megbocsátó szeretet; szeretet, mely úgy siet az ember elé, mint tékozló fia elé az atya, fölemeli és az isteni élet részesévé teszi. Megdöbbentő szeretet: az Ószövetségben és az egész pogány világban ismeretlen újdonság.

A galileai Kánában Jézus úgy van jelen, mint a *házasság isteni igazságának hírnöke*; annak az igazságnak a hírnöke, melyre rátámaszkodhat az emberi család, és amelytől erőt kaphat az élet minden próbatételére. Jézus ezt az igazságot a kánai menyegzőn való jelenlétével és első „jelével” hirdeti: borra változtatja a vizet.

Akkor is a házasság igazságát hirdeti, amikor a farizeusokkal beszél és magyarázza, hogy az Istentől való szeretet, ez a gyöngéd és jegyesi szeretet *radikális és mély követelmények forrása*. Kevésbé igényes volt Mózes, aki megengedte, hogy válólevelet adjanak. Amikor a vita hevében a farizeusok Mózesre hivatkoznak, Jézus kategorikusan válaszol: „kezdetben nem így volt”.<sup>[121]</sup> És emlékezteti őket: Az, aki az embert teremtette, férfinak és nőnek teremtette, és meghagyta: „az ember elhagyja atyját és anyját, feleségéhez ragaszkodik és ketten egy testté lesznek”.<sup>[122]</sup> Ezután szoros logikával zárja: „Így tehát már nem ketten vannak, hanem csak egy test. Amit tehát Isten összekötött, ember szét nem válassza.”<sup>[123]</sup> A farizeusok ellenvetésére, akik a mózesi törvényre hivatkozva erősködnek, Ő így válaszol: „Szívetek keménysége miatt engedte meg Mózes, hogy elbocsássátok feleségteket, de kezdetben nem így volt”.<sup>[124]</sup>

Krisztus a „kezdetre” hivatkozik, s a teremtés kezdetén Isten terve áll, melyre a család s általa az egész emberiség történelme épül. A házasság természetes valósága Krisztus akaratából az Újszövetség igazi és különálló szentsége lett, melyet a megváltó Krisztus vére pecsételt meg. *Házastársak és családok, emlékezzetek rá, milyen áron „váltottak meg” titeket!*<sup>[125]</sup>

Ezt a csodálatra méltó igazságot *emberileg nehéz* meghallani és megélni. Csodálkozhatunk-e az engedményen, amit Mózes adott a nép követelésére, ha maguk az apostolok is, hallván a Mester szavait, így válaszoltak: „Ha így áll az ember dolga az asszonnyal, nem érdemes megdőlni”.<sup>[126]</sup> Jézus pedig a férfi és a nő, a család és az egész társadalom javára megerősíti

a követelményt, amit Isten kezdettől fogva állított. Ugyanakkor Jézus él az alkalommal, hogy megerősítse a választás értékét, amikor valaki Isten országa kedvéért nem akar házasodni: ez a választás is „életet fakaszt”, de teljesen másként. E választásból fakad a megszentelt élet, a keleti és nyugati szerzetesrendek és kongregációk, valamint a latin Egyház hagyománya szerint a papi cölibátus fegyelme. Nem igaz tehát, hogy „nem érdemes megnősülni”, hanem a mennyek országának szeretete arra is tud indítani, hogy valaki ne házasodjék meg.[\[127\]](#)

Mindazonáltal a házasságkötés az *ember rendes hivatása*, mely Isten népe legnagyobb részének szól. A családban formálódnak a lelki épület eleven kövei, amiről Péter apostol beszél.[\[128\]](#) A házastársak teste a Szentlélek temploma.[\[129\]](#) Mivel az isteni élet továbbadása föltételezi az emberi életet, a házasságból nemcsak az emberek fiai születnek, hanem a keresztség erejéből Isten fogadott gyermekei is, akik Krisztustól a Lelke által kapott új életet élik.

Ily módon, drága Testvéreim, házastársak és szülők, *a Vőlegény veletek van!* Tudjátok, hogy Ő a jó Pásztor és ismeritek az ő hangját. Tudjátok, hová vezet benneteket, miként harcol azért, hogy legelőről gondoskodjék, ahol életet találtok és bőségben találtok; tudjátok, hogyan száll szembe a ragadozó farkasokkal, s mindig kész kiragadni fogaik közül bárányait: minden férjet és feleséget, minden fiút és leányt, családjaitok minden tagját. Tudjátok, hogy Ő mint jó Pásztor kész arra, hogy életét adja a bárányaiért.[\[130\]](#) Ő nem a mai ideológiák a kacskaringós és veszélyekkel teli útjain vezet titeket; újra elmondja a mai világnak a teljes igazságot, ugyanúgy, mint amikor a farizeusokhoz fordult vagy az apostoloknak hirdette, ők pedig hirdették a világban zsidóknak és görögöknek egyaránt. A tanítványok jól tudták, hogy Krisztus mindent megújított, hogy az ember „új teremtmény” lett: többé már nem zsidó vagy görög, nem rabszolga vagy szabad, nem is férfi és nő, hanem „egy” Őbenne:[\[131\]](#) új ember, aki Isten fogadott fiának méltóságát hordozza. Pünkösöd napján ez az ember megkapta a Vigasztaló Lelket, az igazság Lelkét; így vette kezdetét Isten új népe, az Egyház, az új ég és az új föld elővételezése.[\[132\]](#)

Az apostolok, akik korábban a házassággal és a családdal kapcsolatban is félénkek voltak, bátorrá váltak. Megértették, hogy a házasság és a család magától Istentől eredő igaz hivatás, apostolság: a laikusok apostolsága, mellyel átformálják a földet és megújítják a világot, a teremtést és az egész emberiséget.

Drága családok, nektek is bátornak kell lennetek, mindig készen arra, hogy tanúskodjatok a bennetek lévő reménységről,[\[133\]](#) mert a jó Pásztor az evangélium által gyökereztetette meg a szívetekben. Késznek kell lennetek arra, hogy kövessétek Krisztust az életet adó legelőre, melyet Ő maga készített, halálának és föltámadásának húsvéti misztériumával.

*Ne féljete*k a kockázatoktól! Az isteni erők sokkal hatalmasabbak nehézségeitekénél! A *kiengesztelődés szentségének hatása* mérhetetlenül nagyobb a világban működő rossznál, s az egyházatyák nem véletlenül nevezték „második keresztségnek”. A romlás világban jelenlévő erőinél sokkal hatásosabb a *bérmálás szentségének* isteni energiája, mely éretté teszi a

keresztséget. S mindenekfölött összehasonlíthatatlanul nagyobb mindennél az *Eucharisztia* ereje.

Az *Eucharisztia* valóban csodálatos szentség. Benne Krisztus eledelül és italul, az üdvözítő erő forrásaként hagyta ránk magát.

Nekünk hagyta magát, hogy életünk legyen és bőségben legyen:[134] olyan életünk, amilyen Benne van, s amelyet harmadnapon föltámadván a Szentlélek ajándékával nekünk adott. Az élet, mely belőle jön, értünk van. *Értetek van, drága testvéreim, házastársak és szülők!* Az utolsó vacsorán az Eucharisziát nem családi körben alapította-e? Amikor az asztal körül találkoztok és egyek vagytok, *Krisztus közel van hozzátok*. És még inkább Ő az Emmánuel, a Velünk lévő Isten, amikor az Eucharisztia asztalához járultok. Érthető, hogy miként Emmauszban, csak a „kenyértörésben” ismerjük föl Őt.[135] Az is megtörténik, hogy Ő hosszasan ott áll az ajtó előtt és zörget, várva, hogy kinyíljon az ajtó és bejöhessen és velünk étkezzék.[136] Utolsó vacsorája, az akkor kimondott szavak őrzik a keresztdozat teljes erejét és bölcsességét. Nem létezik más erő és más bölcsesség, mely által üdvözülhetnénk, s mely által másokat is hozzásegíthetnénk az üdvösséghez. Nem létezik más erő és más bölcsesség, mellyel ti, szülők, nevelni tudnátok gyermekeiteket és önmagatokat is. Nemzedékek és századok bizonyítják az *Eucharisztia* nevelő erejét.

A jó Pásztor velünk van mindenütt. Miként a galileai Kánában *Vőlegényként a házastársak között* – akik kölcsönösen egy életre egymásra bízták magukat – a jó Pásztor ma is veletek van, mint a remény támasza, szívetek ereje, mindig új lelkesedés forrása, s a „szeretet civilizációja” győzelmének jele. Jézus, a jó Pásztor nekünk is megismétli: *Ne féljete! Veletek vagytok!* „Én veletek vagyok minden nap a világ végezetéig!”[137] Honnan ekkora erő? Honnan a bizonyosság, hogy Te velünk vagy akkor is, ha megölték Téged, ó Isten Fia, és meghaltál mint minden más ember? Honnan ez a bizonyosság? Az evangélista megmondja: onnan, hogy „mindvégig szerette őket”. [138] Tehát szeretsz minket. Te, aki az Első és Utolsó, az Élő vagy; Te, aki meghaltál és most örökké élsz.[139]

## A nagy misztérium

19. Szent Pál a családi élet témáját így foglalja össze: „*nagy misztérium*”.[140] Amit az Efezusi levélben ír e „nagy misztériumról”, jöllehet a Teremtés könyvében és az egész ószövetségi hagyományban gyökerezik, teljesen új tanítás, mely később az Egyház Tanítóhivatalában fejeződött ki.

Az Egyház vallja, hogy a házasság mint a házastársak szövetségének szentsége „nagy misztérium”, mert benne fejeződik ki *Krisztus jegyesi szeretete Egyháza* iránt. Szent Pál ezt írja: „Férfiak, szeressétek feleségeket, ahogy Krisztus is szerette az Egyházat, és önmagát adta érte, hogy a keresztségben isteni szavával megtisztítva megszentelje”. [141] Az Apostol itt a keresztségről szól, melyről részletesen tárgyal a Rómaiakhoz írt levélben, ahol úgy mutatja be

mint részesedést Krisztus halálában, hogy megosszuk vele életét.[142] E szentségben a hívő új emberként *születik*, mert a keresztségnek ereje van arra, hogy egy új életet, Isten életét közölje. Az Isten-ember misztériuma bizonyos értelemben összefoglaltatik abban, ami a keresztségben történik: „Jézus Krisztus, a mi Urunk, a magasságbeli Isten Fia – mondja később Szent Ireneus és vele a keleti és a nyugati Egyház atyái – az ember fiává lett, hogy az ember Isten Fiává válhasson”.[143]

A vőlegény tehát maga Isten, aki emberré lett. Az Ószövetségben Jahve úgy mutatkozik be, mint a választott nép, Izrael vőlegénye: gyengéd és igényes, féltő és hűséges vőlegény. Az árulások, az elpártolások és bálványozások Izrael részéről, melyeket a próféták megkapó és drámai módon írnak le, nem voltak képesek kioltani a szeretetet, mellyel az Isten-Vőlegény „mindvégig szeret”.[144]

Az Isten és népe közötti házastársi közösség Krisztusban, az Újszövetségben teljesebbé és szilárdul meg. Krisztus biztosít afelől, hogy a Vőlegény velünk van.[145] Mindannyiunkkal van, az Egyházzal van. *Az Egyház menyasszonnyá válik*: Krisztus menyasszonyává. E menyasszony – akiről az Efezusi levél beszél – jelenik meg minden megkereszteltben, és személyként ajánlja föl magát vőlegényének: „Szerette az Egyházat és önmagát adta érte, ... ragyogóvá akarta tenni az Egyházat, melyen sem szeplő, sem ránc, sem más eféle nincsen, hanem szent és szeplőtelen”.[146] A szeretetnek, mellyel a Vőlegény „mindvégig szerette” az Egyházat, köszönhető, hogy az Egyház szentjeiben mindig újra szent, annak ellenére, hogy megmarad a bűnösök Egyházának. A bűnösök, „a vámosok és az utcanők” is hivatottak a szentségre – hirdeti Krisztus az evangéliumban.[147] Mindenki arra hivatott, hogy dicsőséges, szent és szeplőtelen Egyházzá váljon. „Szentek legyetek – mondja az Úr – mert én szent vagyok”.[148]

Íme, a „nagy misztérium” legmélyebb dimenziója, a szentségi ajándékozás belső jelentése az Egyházban, a keresztség és az Eucharisztia legmélyebb értelme. Mindezek annak a szeretetnek a gyümölcsei, melyekkel a Vőlegény mindvégig szeretett; a szereteté, mely szüntelenül tágul, árasztván az emberekre az isteni élet egyre növekvő részesedését.

Szent Pál, miután mondta: „Ti férfiak, szeressétek feleségeteket”,[149] azonnal még nagyobb erővel hozzáfűzi: „Így a férj is köteles szeretni feleségét, mint saját testét. Mert aki feleségét szereti, önmagát szereti. A saját testét senki sem gyűlöli, hanem táplálja, gondozza, akár csak Krisztus az Egyházat, mert tagjai vagyunk Testének.”[150] A házastársakat e szavakkal buzdítja: „Legyetek egymásnak alárendeltjei Krisztus félelmében”.[151]

Bizonyos, hogy ez a házasság és család igazságának új bemutatása az Újszövetség fényénél. Krisztus nyilatkoztatta ezt ki az evangéliumban azáltal, hogy ott volt a galileai Kánában, keresztáldozatával, és szentségeivel az Egyházban. A házastársak így Krisztusban találják meg *házastársi szeretetük központját*. Amikor Krisztusról, az Egyház vőlegényéről beszél, Szent Pál analóg módon hivatkozik a hitvesi szeretetre; idézi a Teremtés könyvét: „Az ember elhagyja atyját

és anyját, a feleségéhez ragaszkodik és ketten egy test lesznek”.<sup>[152]</sup> Íme, az örök szeretet „nagy misztériuma”, mely először teremtésben mutatkozott meg, kinyilatkoztatást nyert Krisztusban és az Egyházra bízott. „Nagy misztérium ez – ismétli az Apostol – én Krisztusra és az Egyházra vonatkoztatom”.<sup>[153]</sup> Éppen ezért az Egyházat mint Krisztus titokzatos testét, mint az embernek Istennel Krisztusban kötött szövetségének jelét, mint az üdvösség egyetemes szentségét, nem lehet megérteni a „nagy misztériumra” való hivatkozás nélkül, mely a férfi és a nő teremtéséhez, s mindkettőjüknek a házastársi szeretetre, az atyaságra és anyaságra szóló hivatásához kapcsolódik. Az Egyház és a Krisztusban lévő emberiség „nagy misztériuma” nem létezik az „egy testben” – azaz a házasságban és a családban – kifejezett nagy misztérium nélkül.<sup>[154]</sup>

Maga a család Isten nagy misztériuma. A „családi egyház” *Krisztus jegyese*. Az egyetemes Egyház s benne minden részegyház közvetlenebbül mutatkozik meg Krisztus jegyeseként a „családi egyházban” s a benne megélt szeretetben: a házastársi, atyai és anyai, testvéri, a közösségben élő személyek és nemzedékek közötti szeretetben. Elgondolható-e az emberi szeretet a Vőlegény és az Ő szeretete nélkül, mellyel kezdettől mindvégig szeretett? A házastársak csak akkor képesek szeretni „mindvégig”, ha részesednek ebben a szeretetben és ebben a „nagy misztériumban”: vagy részeseivé válnak, vagy igazában nem ismerik meg, hogy mi a szeretet, s milyen radikális igényei vannak. Kétségtelenül ez nagy veszedelem számukra.

Bámulatos az Efezusi levél tanításának mélysége és *etikai ereje*. Pál apostol, miután a házasságot s közvetve a családot Krisztusra és az Egyházra hivatkozva mint „nagy misztériumot” mutatta be, még egyszer megismétli, amit korábban mondott a férjeknek: „Szeresse hát mindegyiktek a feleségét, mint önmagát”. És hozzáteszi: „és az asszony tisztelje a férjét”.<sup>[155]</sup> Tiszteli, mert szeret és tudja, hogy viszont szeretik. E szeretet erejéből *válnak kölcsönös ajándékká* a házastársak. A szeretetben benne foglalják a másik személyének és megismételhetetlen egyszerűségének elismerése: Isten ugyanis mindkettőjüket, amennyiben emberek, a Föld összes teremtményei közül önmagukért választotta ki;<sup>[156]</sup> de mindegyikük tudatosan és felelősen odaajándékozta magát a másinak és az Úrtól kapott gyermekeknek. Szent Pál tovább folytatja buzdítását, s jelentőségteljesen a negyedik parancsolatra hivatkozik: „Gyermekek, engedelmeskedjétek szüleiteknek az Úrban, mert így van rendjén”. Ez az első ígérettel egybekötött parancs: „Tiszteld atyádat és anyádat, hogy boldog és hosszú életű légy a földön. Apák, ne keserítsétek meg gyermekeiteket, hanem neveljétek őket fegyelemben az Úr útmutatása szerint”.<sup>[157]</sup> Az Apostol tehát a negyedik parancsolatban bennfoglaltan látja a férj és feleség, a szülők és gyermekek kölcsönös tiszteletének parancsát, s így fölismeri benne a családi közösség összetettségének elvét.

A csodálatos páli szintézis a „nagy misztériumról” bizonyos értelemben *summája az Istenről és emberről szóló tanításnak*, melynek beteljesedését Krisztus hozta el. Sajnos a nyugati gondolkodás a *modern racionalizmus* kialakulásával lassan eltávolodott e tanítástól. A filozófus, aki megfogalmazta a „*cogito ergo sum*”, 'gondolkodom, tehát vagyok' elvet, az ember modern fogalmára a dualista bélyeget is rásütötte. Épp a racionalizmus állítja szembe radikálisan az

emberben a lelket a testtel, s a testet a lélekkel. Ehelyett az ember személy a test és a lélek egységében.[158] A test soha nem vezethető vissza a pusztára: „*spiritualizált*” test, miként a lélek oly mélységesen egyesült a testtel, hogy „*testesített*” szellemnek tekinthető. A test megismerésének leggazdagabb forrása a testté lett Ige. Krisztus nyilatkoztatja ki az embert az embernek.[159] A II. Vatikáni Zsinat e tétele bizonyos értelemben a hosszú ideje várt választ, melyet az Egyház adott a modern racionalizmusra.

Ennek a válasznak alapvető jelentősége van a család megértése szempontjából, különösen a modern civilizációban, mely miként mondtuk, látszólag nagyon sokszor kijelenti, hogy a „szeretet civilizációja”. A modern korban igen nagy haladás történt az anyagvilág és a pszichológia megismerésében. De ami az ember bensőjét, metafizikai dimenzióját illeti, a mai ember önmaga számára nagyrészt *ismeretlen*; ebből következően a család is ismeretlen valóság marad. Ezt csak igazolja az elszakadás a „nagy misztériumtól”, amiről az Apostol beszél.

A lélek és a test szétválasztása az emberben magával hozta az irányzatot, hogy az emberi testet nem istenhasnósága, hanem a többi, a természetben előforduló testtel való hasonlósága szerint kezeljék, olyan testekhez hasonlóan, melyek nyersanyagul szolgálnak a fogyasztási javak termelésében. Azt azonban mindenki közvetlenül beláthatja, hogy ilyen ismervek alkalmazása az emberre rendkívül nagy veszedelmekkel jár. Amikor az emberi testet a lélektől és a gondoskodástól függetlenül nézik, s az állati testhez hasonlóan *anyagként* kezelik – pl. a magzatokkal és embriókkal végzett manipulációk során – elkerülhetetlenül félelmetes etikai konfliktusok támadnak.

Egy ilyen antropológiai szemléletben az emberi család egy *új manicheizmus* állapotában találja magát, melyben a testet és a lelket gyökeresen szembeállítják: a test nem a lélekből él, s a lélek nem élteti a testet. Így az ember *megszűnik személyként és alanyként élni*. Minden ellenkező szándék és nyilatkozat dacára kizárólagosan pusztára tárgyává válik. Így például ez az *új manicheus* civilizáció oda vezet, hogy az emberi nemiségben csak manipulációs és kizsákmányolási lehetőséget lásson; abban, ami valójában eredeti szépségében csodálatot kelt, s a teremtés hajnalán Ádámot Éva láttán erre a fölkiáltásra készítette: „Hús a húsból és csont a csontomból”. [160] Ez a csodálat visszhangzik az Énekek énekének szavaiban: „Elraboltad a szívemet, nővérem, jegyesem, egyetlen pillantásoddal elraboltad a szívemet.” [161] Mily távol vannak bizonyos modern fölfogások a férfiasság és nőiesség mély szemléletétől, melyet az isteni kinyilatkoztatás kínál föl! Belőle fölfedezhetjük az emberi nemiségben a személy gazdagságát, mely igazi értékelését a családban találja meg, és hivatása mélységét a mennyek országáért vállalt szüzességben és cölibátusban is kifejezi.

A modern racionalizmus *nem viseli el a misztériumot*. Nem fogadja el az ember, a férfi és a nő misztériumát, s azt sem akarja elismerni, hogy az ember teljes igazságát Jézus Krisztus nyilatkoztatja ki. Különösen nem tűri az Efezusi levél által hirdetett „nagy misztériumot” és gyökerében támadja azt. Még ha egy laza deizmus keretei között el is fogadják egy legfelső vagy

isteni Lény létének lehetőségét vagy szükséges voltát, határozottan elvetik egy olyan Isten fogalmát, aki az emberért emberré lett. A racionalizmus számára elgondolhatatlan, hogy Isten Megváltó, s még inkább, hogy a „Vőlegény” legyen: az ember házastársi szeretetének egyetlen és ősi forrása. A teremtést és az emberi lét értelmét gyökeresen különböző módon értelmezi. De ha az ember elveszíti annak távlatát, hogy Isten, aki szereti őt, Krisztus által arra hívja, hogy Benne és Vele éljen; ha a család előtt nincs nyitva a lehetőség, hogy részesedjék a „nagy misztériumban”, mi más marad, mint az *élet pusztán evilági dimenziója*? A földi élet pedig nem egyéb, mint a létért való harc, a haszon – mindenekelőtt a gazdasági haszon – keserves hajszolása.

A „nagy misztérium”, az élet és a szeretet szentsége – melynek kezdete a teremtés és a megváltás, s *kezese a Vőlegény– Krisztus* – elveszítette legmélyebb gyökereit a modern fölfogásban, veszélybe került bennünk és körülöttünk. Legyen azért a Család Éve az Egyházon belül kedvező alkalom a házaspároknak, hogy bátran, erősen és örömmel fedezzék föl és vallják magukénak.

### A szép szeretet Anyja

20. A „szép szeretet” története az angyali üdvözlettel kezdődött, azokkal a csodálatos szavakkal, melyekkel az Angyal fordult Máriához, aki arra hivatott, hogy Isten Fiának anyja legyen. Mária „igen” szavára Ő, aki „Isten az Istentől, Világosság a Világosságtól”, az ember fiává lett; Mária az Ő édesanyja, de szűz maradt, aki „nem ismer férfit”.<sup>[162]</sup> Mint Szűz-Anya lesz *Mária a szép szeretet anyja*. Ezt az igazságot már Gábor főangyal szavai kinyilatkoztatták, de teljes jelentése csak lépésről lépésre bontakozott ki, miközben Mária követi a Fiút a hit zarándokútján.<sup>[163]</sup>

A „szép szeretet Anyját” feleségül veszi az, aki Izrael szokásai szerint már földi jegyese volt, *József Dávid törzséből*. Joga lett volna úgy gondolni menyasszonyára, mint feleségére és saját gyermekei anyjára. Isten azonban beavatkozott ebbe a házasságkötésbe: „József, Dávid fia, ne félj feleségül venni jegyessedet, Máriát, mert ami benne született, a Szentlélektől van”.<sup>[164]</sup> József gondolkodó ember, saját szemével látja, hogy Mária áldott állapotban van, s hogy az új élet nem tőle való, s mert igaz ember, aki megtartja a régi törvényt, mely ilyen esetben kötelezővé tette a válást, tapintatosan akarja fölbontani házasságát.<sup>[165]</sup> Az Úr angyala tudomására hozza, hogy ez nem illene hivatásához, sőt ellentétes volna jegyesi szeretetével, mely őt Máriával egyesíti. Ez a kölcsönös jegyesi szeretet, hogy egészen „szép szeretet” legyen, kívánja, hogy vegye magához Máriát és az ő Fiát názáreti házába. József engedelmeskedik az isteni üzenetnek, és megteszi, amit parancsoltak neki.<sup>[166]</sup> És Józsefnek is köszönhetően a *Megtestesülés misztériuma* s vele együtt a Szent Család misztériuma *mélyen beleíródott a férfi és a nő jegyesi szeretetébe*, s közvetve minden emberi család származásába.

Az, amit Szent Pál „nagy misztériumnak” nevez, a Szent Családban találja meg legmélyebb kifejeződését. *A család így valóban az Újszövetség központjába került.*

Azt is mondhatjuk, hogy a „szép szeretet” története bizonyos értelemben az *első emberpárral*, Ádámmal és Évával kezdődött. A kísértés, melynek engedtek, s az azt követő eredeti bűn, nem fosztotta meg őket teljesen a „szép szeretet” képességétől. Ezt látjuk például Tóbiás könyvében, amikor a jegyes Tóbiás és Sára egyesülésük megfogalmazásakor az őszülőkre, Ádámra és Évára hivatkoznak.[167] Ezt tanúsítja az Újszövetségben Szent Pál is, amikor Krisztusról mint új Ádámról beszél:[168] Krisztus nem azért jött, hogy elítélje az első Ádámot és az első Évát, hanem hogy megváltsa őket; eljött, hogy megújítsa azt, ami az emberben Isten ajándéka, ami az emberben örök érvényű jó és szép és a szép szeretet lényegét alkotja. A „szép szeretet” története bizonyos értelemben az *ember üdvösségének története*.

A „szép szeretet” mindig a *személy önkinyilatkoztatásával kezdődik*. A teremtésben Éva kitárul Ádám előtt, miként Ádám kitárul Évának. A történelem folyamán az új házaspárok kölcsönösen mondják ki: „együtt fogjuk járni az élet útját”. Így a család kezdete két személy egysége, és a szentség erejéből új együttes Krisztusban. *A szeretetnek, hogy valóban „szép” legyen, Isten ajándékának kell lennie*, melyet a Szentlélek olt az emberi szívekbe és folyamatosan táplál.[169] Az Egyház ennek tudatában kéri a Szentlelket a házasság szentségében, hogy látogassa meg az emberi szíveket. Ahhoz, hogy valóban a szép szeretet legyen, azaz személy ajándékozása személynek, Attól kell származnia, aki maga az Ajándék és minden ajándék forrása.

Ezt mondja el az evangélium Máriáról és Józsefről, akik az Újszövetség küszöbén újra átélik az Énekek énekében leírt „szép szeretetet”. József így gondolkodik Máriáról és így szólítja őt: „Nővérem, Jegyesem”. Mária, Isten Anyja a Szentlélektől fogant, akitől a „szép szeretet” ered, melyet az evangélium finoman a „nagy misztérium” összefüggésében helyez el.

Amikor a „szép szeretetről” beszélünk, a *szépségről* is beszélünk: a szeretet szépségéről és az emberi lét szépségéről, mely a Szentlélek erejében képes az ilyen szeretetre. A férfi és a nő szépségről beszélünk, hogy milyen szépek mint fivérek és nővérek, mint jegyesek, mint házastársak. Az evangélium nem csupán a „szép szeretet” misztériumát tárja föl, hanem a szépség nem kevésbé mély misztériumát is, mely az Istentől származó szeretet. A férfi és a nő, akik arra hivatottak hogy kölcsönös ajándékká váljanak, Istentől valók. Az „életet adó” Lélek ősi ajándékából fakad az a kölcsönös ajándék, hogy férj vagy feleség, nem kevésbé, hogy fivér vagy nővér legyenek.

Mindezt megerősíti a Megtestesülés misztériuma, mely az emberi történelemben egy *új szépség forrása* lett, és számtalan művészi alkotásra indított. A szigorú törvény után – mely megtiltotta a láthatatlan Isten képszerű ábrázolását[170] – a keresztény korszak lehetőséget nyitott az emberré lett Isten, édesanyja, Mária és József, az Ó- és Újszövetség szentjei, s általában a Krisztus által megváltott egész teremtés művészi ábrázolása előtt, s ezáltal új kapcsolat támadt a kultúra és a művészet világával. Elmondhatjuk, hogy a *művészet új kánonja* – tekintettel az ember és jövője mély dimenziójára – Krisztus megtestesülésének misztériumával kezdődik, és az Ő életének misztériumaiból kap ihletet: a betlehemi születésből, a rejtett názáreti életből, a nyilvános



működésből, a Golgotából, a föltámadásból és a dicsőséges újra eljövételből. Az Egyház tudja, hogy jelenléte a mai világban, s szolgálata a család és a házasság méltóságának értékelésében, szorosan kapcsolódik a kultúra fejlődéséhez; ezért joggal törődik vele. Éppen ezért az Egyház aggodó figyelemmel kíséri a hírközlő eszközök tendenciáit, mert az a föladatuk, hogy *tájékoztassák* és alakítsák a nagyközönséget.<sup>[171]</sup> Jól ismerve ezen eszközök problémáit, az Egyház szünet nélkül óvja a tömegtájékoztatás munkásait attól, hogy manipulálják az igazságot. Mi igazság lehet az olyan filmekben, színházi, rádiós és televíziós programokban, melyekben a pornográfia és az erőszak uralkodik? Jó szolgálatot tesznek-e az *ember igazságának*? E kérdések elől nem térhetnek ki ezen eszközök munkásai, akár szerzők, akár előadók, akár forgalmazók.

Civilizációnk kritikus mérlegelésének köszönhetően – mely mind anyagi, mind kulturális téren sok pozitív eredményt is elismer – tudomásul kell vennünk, hogy *civilizációnk* több szempontból is *beteg* és mély változásokat okoz az emberben. Miért van ez? Azért, mert társadalmunk elszakadt az ember teljes igazságától, attól az igazságtól, hogy a férfi és a nő személy. Ennek következtében civilizációnk nem képes megfelelő módon fölfogni, mit jelent a személyek önajándékozása a házasságban, a felelős szeretet az atyaság és anyaság szolgálatában, az életadás és a nevelés hiteles értéke. Túlzás-e tehát azt állítani, hogy a média, amennyiben nem egészséges etikai elvekhez igazodik, nem szolgálja az igazságot? Ez tehát a drámai helyzet: a modern hírközlő eszközöket megkísérti, hogy manipulálják a hírt, s ezáltal *meghamisítsák az ember igazságát*. Az ember nem az, akit a nyilvánosság reklámoz és a hírközlő eszközök bemutatnak. *Sokkal több ennél* mint lelki-testi egység, mint személy. S még sokkal több szeretetre szóló meghívása miatt, mely a férfit és a nőt bevezeti a „nagy misztérium” dimenziójába.

Mária az első, aki e dimenzióba belépett és bevezette oda jegyesét, Józsefet is. Ők ketten lettek annak a szép szeretetnek *első példái*, melyet az Egyház szüntelenül kér az ifjúság, a házasok és a családok számára. S közülük hányan csatlakoznak buzgón ehhez az imádsághoz! Hogyan ne gondolnánk a zarándokok sokaságára, öregekre és fiatalokra, akik a Mária-búcsújáró helyekre sereglenek, s tekintetüket Isten Anyjára, a Szent Család tagjaira emelik, akiknek arcán teljes szépségében tükröződik az a szeretet, mellyel Isten ajándékozta meg az embert?

A Hegyi beszédben a hatodik parancsolattal kapcsolatban Krisztus kijelenti: „Hallottátok, hogy mondatott a régieknek: Ne törj házasságot. Én pedig mondom nektek, mindaz, aki asszonyra néz, hogy megkívánja őt, a szívében már házasságtörést követett el vele.”<sup>[172]</sup> A tízparancsolathoz képest, mely a család és a házasság hagyományos zártságát akarta őrizni, e szavak nagy előrelépést jelentenek. Jézus a házasságtörés bűnének forrásáról szól, mely az ember bensejében van, s olyan gondolatokban és tekintetben nyilvánul meg, melyet a *bűnös vágy* (concupiscentia) vezérel. A bűnös vágy által *az ember birtokba akar venni egy másik emberi lényt*, aki nem az övé, hanem Istené. Miközben Krisztus kortársaihoz fordul, minden idők és minden nemzedék embereihez szól; különösen szól a mi nemzedékünkhöz, hozzánk, akik egy fogyasztó és hedonista civilizáció jegyében élünk.

Miért nyilatkozik Krisztus a Hegyi beszédben ily határozott és igényes módon? A válasz nyilvánvaló: Krisztus biztosítani akarja *a család és a házasság szent voltát*, meg akarja védeni az emberi személy és méltósága teljes igazságát.

Csak ennek az igazságnak fényénél lehetséges, hogy a család a nagy „kinyilatkoztatás” legyen, *a másik első fölfedezése*: először a házastársak kölcsönös fölfedezése, majd a tőlük született gyermekeké. Amire a házastársak megesküsznek, ti. hogy „egymáshoz jóban és rosszban mindhalálig hűségesek maradnak”, csak a „szép szeretet” dimenziójában lehetséges. A mai ember ezt a modern hírközlő eszközökből nem képes megtanulni. A „szép szeretet” elsősorban az imádságban tanulja az ember. *Az imádsággal* ugyanis mindig együtt jár – Szent Pál szavával élve – *a Krisztussal együtt Istenben való benső elrejtőzés*: „a ti életek már el van rejtve Krisztussal Istenben”.<sup>[173]</sup> A Szentlélek, a szép szeretet forrása csak az ilyen elrejtettségben működik. Ő nemcsak Mária és József szívében ébresztette föl ezt a szeretetet, hanem fölbreszti minden olyan házaspár szívében is, akik készek meghallani Isten szavát és megtartani azt.<sup>[174]</sup> Minden kis család jövője ettől a „szép szeretettől”: a házastársak, a szülők és a gyermekek, s az összes nemzedékek kölcsönös szeretetétől függ. A szeretet *a család erejének és egységének igazi forrása*.

### A születés és a veszedelem

21. Jézus rövid gyermekségtörténete szinte egyszerre mondja el születését és a veszedelmet, mellyel találkoznia kellett. Lukács jegyezte föl az öreg Simeon prófétai szavait, melyeket negyven nappal a születés után mondott, amikor a Gyermeket bemutatták az Úrnak a Templomban. „Világosságról” és az „ellentmondás jeléről” beszél, Máriának pedig megjövendöli: „A te lelkedet is kard járja át”.<sup>[175]</sup> Ezzel szemben Máté elbeszéli Heródes gyilkos szándékát: miután a napkeletről jött bölcsektől megtudta, hogy új király született,<sup>[176]</sup> hatalmát veszélyeztetve érezte, s mikor látta, hogy a bölcsek nem tértek vissza hozzá, elrendelte, hogy Betlehemben és környékén öljék meg a két év alatti kisfiúkat. Jézus az isteni beavatkozás következtében – s József atyai gondoskodásának köszönhetően, aki Anyjával együtt Egyiptomba menti – megmenekül Heródes kezeitől. Heródes halála után visszatérnek Názáretbe, ahol a Szent Család hosszú időn át rejtetten él, s hűségesen és nagylelkűen teljesíti mindennapos kötelességét.<sup>[177]</sup>

Prófécia értéke van annak, hogy Jézus születésétől fogva fenyegetések és veszedelmek között élt. Már kicsi gyermekként az „ellentmondás jele”. Prófécia jelleget ölt az Aprószentek drámája, akiket Heródes megöltetett, s az Egyház ősi liturgiája szerint részesei lettek Krisztus születésének és megváltó szenvedésének.<sup>[178]</sup> „Szenvedésükkel” kiegészítik „azt, ami hiányzik Krisztus szenvedéséből, testének, az Egyháznak javára”.<sup>[179]</sup>

A gyermekségtörténetekben tehát az *élet meghirdetésével* – mely élet csodálatos módon teljeseedik be a Megváltó születésében – éles ellentétben áll az *élet fenyegetése*. Annak az életnek veszélyeztetése, mely magába zárja a megtestesülés misztériumát és Krisztus isteni– emberi

valóságát. Az Ige testté lett,[180] Isten emberré lett. Az egyházatyák gyakran hivatkoztak erre a csodálatos misztériumra: „Isten emberré lett, hogy mi istenekké váljunk”. [181] Ez a hitigazság egyidejűleg az emberi lét igazsága. Megmutatja a súlyát minden merényletnek, melyet az anyaméhben élő magzat ellen követnek el. Itt, pontosan itt találjuk szemben magunkat a „szép szeretet” ellenpólusával. Ha valaki kizárólag az élvezetre gondol, gyümölcsének meggyilkolásával el lehet jutni a szeretet megöléséig. Az élvezetek kultúrája számára a „méhednek áldott gyümölcse” [182] bizonyos értelemben „átkozott gyümölcscsé” válik.

Kitérhetünk-e az elől, hogy e témakörben megemlítsük azt az eltévelyedést, melyet az úgynevezett *jogállás* szenvedett sok országban? Isten törvénye egyértelmű és kategorikus az emberi életre vonatkozóan: „Ne ölj!” [183] Egyetlen emberi törvényhozó sem mondhatja tehát: *Te ölhetsz, jogod van ölni, ölnöd kell!* Sajnos századunk történelmében ez történt, amikor olykor demokratikus módon olyan politikai erők jutottak hatalomra, melyek minden ember élethez való jogával ellentétes törvényeket hoztak, egészen téves eugenikai, etnikai és más érvekre hivatkozva. Nem kevésbé súlyos jelenség, annak ellenére, hogy a széles közvélemény tetszése kíséri, az olyan törvényhozás, mely nem tiszteli az élethez való jogot a fogantatástól kezdve. Miként lehetne erkölcsileg elfogadni azokat a törvényeket, melyek megengedik, hogy a még meg nem született embert, a magzati életet megöljék? Az élethez való jog ilyen esetben a felnőttek kizárólagos kiváltsága, akik a parlamentet is eszközül használják saját érdekeik és terveik megvalósítására.

Ez rendkívül nagy veszedelem nem csupán az egyesek, hanem az egész civilizáció életére nézve. A tétel, hogy a jelen civilizáció bizonyos szempontokból a „halál civilizációja”, szomorú bizonyítékot kap. Nem prófétai értékű-e hát a tény, hogy Krisztus születését a halál veszi körül? De igen: Annak élete, aki egyszerre az ember fia és az Isten Fia, születésétől veszedelemben forgott, és csak csoda által kerülte el a halált.

Az utóbbi évtizedekben azonban érzékelhető a gondolkodók között s magában a közvéleményben is a *lelkiismeretek ébredésének* néhány biztató jele. Különösen a fiatalok körében növekszik annak tudata, hogy az életet fogantatásától kezdve tisztelni kell: terjednek a „*pro life*” (az életért) mozgalmak. Ez reményt ébreszt az emberiség és a család jövőjét tekintve.

### ...befogadtatok engem

22. Házastársak és családok szerte az egész világon: *a Vőlegény veletek van!* A Pápa elsősorban ezt akarja nektek mondani abban az esztendőben, melyet az ENSZ és az Egyház a családnak szentel. „Isten úgy szerette a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda, hogy mindaz, aki benne hisz, el ne vesszen, hanem örökké éljen. Isten nem azért küldte Fiát a világba, hogy elítélje a világot, hanem hogy üdvözüljön általa a világ”. [184] „Aki testből született, az test, és aki Lélekből született, az Lélek... A magasságból újra kell születnetek”. [185] „Vízből és Szentlélekből” kell születnetek. [186] Ti, drága Édesapák és Édesanyák vagytok *első tanúi és szolgálói* ennek a

Szentlélekből való új születésnek. Ti, akik gyermekeiteket a földi haza számára hozzátok világra, el ne felejtétek, hogy *ugyanakkor Istennek is szülitok őket*. Isten akarja a Szentlélekből való új születésüket; az egyszülött Fiúban – aki „hatalmat ad arra, hogy Isten fiai legyünk” [187] – fogadott fiaknak akarja őket látni. Az üdvösség műve jelen van a világban és az Egyház által valósul meg. Mindez Isten Fiának, az isteni Vőlegénynek a műve, aki átvitt minket az Atya országába, és figyelmeztet mint tanítványait: az „Isten országa bennetek van”. [188]

Hitünk mondja, hogy Jézus Krisztus, „aki az Atya jobbán ül”, eljön ítélni eleveneket és holtakat. Másrészt János evangélista biztosít afelől, hogy Ő „nem azért jött a világba, hogy elítélje a világot, hanem hogy üdvözüljön általa a világ”. [189] Miben áll tehát az ítélet? Maga Krisztus válaszol: „Az ítélet ez: a világosság a világba jött... aki teszi az igazságot a világosságra jön, hogy nyilvánvalóvá váljék, hogy tetteit Istenben művelte”. [190] Erre emlékeztetett a *Veritatis splendor* enciklika is. [191] Krisztus tehát bíró? *A tulajdon tetteid fognak megítélni az általad megismert igazság fényénél*. A cselekedeteik fogják megítélni az apákat és anyákat, a fiúkat és leányokat. Mindegyikünk a parancsolatok szerint fog megítéltetni; azok szerint is, melyeket ebben a levélben említettünk: a negyedik, az ötödik, a hatodik, a kilencedik parancsolat szerint. De mindenkit főleg a szeretet alapján fogják megítélni, ami a parancsolatok értelme és összefoglalása. „Az élet estelén megítéltetünk a szeretet alapján” – írta Keresztes Szent János. [192] Krisztus, az emberiség Megváltója és Vőlegénye „arra született és azért jött erre a világra, hogy tanúságot tegyen az igazságról. Aki az igazságból való, hallgat az Ő szavára.” [193] Ő lesz a bíró, de oly módon, ahogyan elmondta, amikor az utolsó ítéletről beszélt. [194] *A szeretet alapján fog ítélni*, s ez az ítélet véglegesen meg fogja erősíteni az igazságot, hogy a Vőlegény velünk volt, esetleg anélkül, hogy tudtuk volna.

A bíró az emberiség és az Egyház Vőlegénye. Ezért szól az ítélete így: „Jertek, Atyám áldottai... mert éhes voltam és ennem adtatok, szomjas voltam és innom adtatok, vándor voltam és befogadtatok, ruhátlan voltam és felöltöztettetek. [195] Ezt a felsorolást folytatni lehetne, s vég nélkül lehetne sorolni a problémákat, melyek a házasság és családi életben is előfordulnak. Ilyen mondatokat is megfogalmazhatnánk: „Magzat voltam, elfogadtatok és engedtetek megszületnem; elhagyott gyermek voltam és családommá lettetek; árva voltam, örökbe fogadtatok és saját gyermekként neveltetek engem”. Továbbá: „segítettétek a kételkedő és elnyomott helyzetben lévő anyákat, hogy elfogadják a szívük alatt hordozott életet; segítétek a sokgyermekes családokat, a nehézséggel küzdőket, hogy megtartsák és fölnevelhessék a gyermekeket, akiket Isten ajándékozott nekik”. És még folytathatnánk a sort, vég nélkül azokról a dolgokról, melyekben kifejeződik a szeretet. Íme a *nagy vetés*, melyet a világ Megváltója, akire az Atya rábízta az ítéletet, aratni jön: a *kegyelem és a jó cselekedetek vetése*, melyet a Vőlegény lehelete érlel a Szentlélekben, aki szüntelenül munkálkodik a világban és az Egyházban. Adjunk hálát ezért Annak, akitől minden jó származik.

Tudjuk azonban, hogy a Máté evangélistánál olvasható végítéleten egy másik súlyos és rettentő felsorolás is elhangzik: „Távozzatok tőlem... mert éhes voltam és nem adtatok ennem, szomjas

voltam és nem adtatok innom, vándor voltam és nem fogadtatok be, ruhátlan voltam és föl nem öltöztettetek”.<sup>[196]</sup> És ezt a sort is folytatni lehetne olyan elemekkel, amelyekben Jézus, az *elutasított ember* mutatkozik meg. Így azonosítja magát az elhagyott feleséggel vagy férjjel, a megfogant és abortált magzattal: „Nem fogadtatok be!” Ez az ítélet is végighúzódik családjaink, a nemzetek és az emberiség történelmében. Krisztus „nem fogadtatok be” szava vonatkozik a társadalmi intézményekre, a kormányokra és nemzetközi szervezetekre is.

Pascal írja, hogy „Jézus haláltusáját vívja a világ végéig”.<sup>[197]</sup> Az Olajfák hegyének és a Golgotának agóniája a *szerelem megnyilvánulásának csúcса*. Mindkettőben a Vőlegény mutatkozik meg, aki velünk van, aki mindig új módon szeret, aki „mindvégig szeret”.<sup>[198]</sup> A benne lévő szeretet, mely belőle a személyes vagy családi történelmet fölülmúló módon árad, fölülmúlja az emberiség történelmének határait is.

E reflexiók végén, drága Testvéreim és Nővéreim, arra gondolván, hogy a Család Évében fölháborodások is támadnak majd, veletek együtt szeretném megújítani Péter hitvallását Krisztus felé: „Neked örök életet adó igéid vannak”.<sup>[199]</sup> Együtt mondjuk: Uram, a te igéid nem múlnak el!<sup>[200]</sup> Mit kívánhat nektek a Pápa a *Család Évéről* szóló hosszú *meditáció* végén? Azt kívánja, hogy valamennyien találjatok magatokra e szavakban, melyek „lélek és élet”.<sup>[201]</sup>

### **„Erősödjétek meg benső emberré!”**

23. Térdet hajtok az Atya előtt, akitől nevét nyeri minden atyaság és anyaság, „hogya adja meg nektek..., hogy lelke által megerősödjétek benső emberré”.<sup>[202]</sup> Szívesen térek vissza az Apostol e szavaira, melyekre levelem első részében hivatkoztam, mert bizonyos értelemben kulcsszavak. *A család, az atyaság és az anyaság mindig együtt jár.* Ugyanakkor a család az első emberi környezet, amelyben formálódik az a „benső ember”, akiről az Apostol beszél. Megerősödése az Atya és a Fiú ajándéka a Szentlélekben.

A Család Éve elénk és az Egyház elé rendkívüli feladatot állít, ami nem egyéb, mint ami a családot minden évben és minden nap illeti, de ennek az évnek összefüggésében különös jelentőségre és jelentésre tesz szert. A Család Évét Názáretben *Szent Család ünnepén* nyitottuk meg, s lélekben egész esztendőben a kegyelemnek e helyére szeretnénk zarándokolni, mely az emberi történelemben a *Szent Család szentélyévé* vált. Azáltal akarjuk végezni e zarándoklatot, hogy ráébredünk a család igazságának örökségére, mely kezdettől fogva *az Egyház kincstára*. E kincstár az Ószövetség gazdag hagyományával kezdett telni, feltöltődése az Újszövetségben folytatódik, és teljes és tömör kifejezését a Szent Család misztériumában kapja, melyben az isteni Vőlegény az összes családokat megváltja. E családból hirdeti Jézus a „*család evangéliumát*”. Krisztus tanítványainak minden nemzedéke az igazság e kincstárából merít, kezdve az apostolokon, kiknek tanításából e levélben bőségesen idéztünk.

Korunkban ezt a kincstárat a II. Vatikáni Zsinat dokumentumaiban az utolsó szögletéig

átvizsgáltuk;[203] érdekes elemzéseket találunk XII. Pius pápa számos beszédében, melyeket a házasságokhoz intézett.[204] VI. Pál pápa *Humanae vitae* enciklikájában, az 1980. évi családról szóló Püspöki Szinoduson elhangzott hozzászólásokban és a *Familiaris consortio* apostoli buzdításban. E levél elején hivatkoztam a Tanítóhivatal e megnyilatkozásaira, s ha most visszatérek rájuk, ez azért van, hogy hangsúlyozzam, mily széleskörű és gazdag a család keresztény igazságának kincstára. Pusztán az *írott tanúságok* azonban nem elegendőek, sokkal fontosabbak az *élő tanúságok*. VI. Pál pápa figyelte meg, hogy „a mai ember szívesebben hallgatja a tanúkat, mint a mestereket, vagy ha meghallgatja a mestereket, azért teszi, mert tanúk”. [205] Ez elsősorban azokra a tanúkra érvényes, akikre az Egyházban a család kincstára bízott: azokra az édesapákra és édesanyákra, fiúkra és lányokra, akik a családban találták meg emberi és keresztény hivatásuk útját, a „benső ember” dimenzióját,[206] akiről az Apostol beszél, és így érkeztek el az életszentségre. *A Szent Család oly sok szent család sorát nyitotta meg!* A Zsinat emlékeztetett rá, hogy az életszentség a megkereszteltek egyetemes hivatása. [207] Napjainkban nem hiányoznak – miként korábban sem – a „család evangéliumának” tanúi, még ha ismeretlenek maradtak is vagy az Egyháznak avatta őket szentté. A Család Éve alkalom arra, hogy tudatosítsuk: ezek a tanúk vannak és nagy számban vannak!

A családokon át folyik az ember története, az emberiség üdvösségének története. Az elmondottakkal próbáltam megmutatni, miként áll a család a jó és a rossz, az élet és a halál, a szeretet és a szeretettel ellenkező dolgok ütközőpontjában. A család azt a feladatot kapta, hogy elsősorban a *jó erőinek fölszabadításáért harcoljon*, minek forrása az ember Megváltójában, Krisztusban van. Ezt az erőfeszítést minden egyes családnak magáévá kell tennie annak érdekében, hogy – miként a lengyel kereszténység 1000 éves ünnepe alkalmával hangzott el – a család „Isten ereje” legyen. [208] A jelen levél ezért merített az apostoli tanítás olyan részleteiből, melyek a családokhoz szólnak. [209] A történelmi és kulturális környezet különbségei ellenére mennyire hasonló az akkori és a mai keresztények és családok helyzete!

Van tehát egy *meghívásom* mely főleg nektek szól, drága férjek és feleségek, édesapák és édesanyák, fiúk és lányok. Meghívásom minden részegyháznak szól, hogy maradjanak meg az apostoli igazság tanításának egységében; testvéreimnek a püspökségben, papoknak, szerzetes közösségeknek és az Istennek szentelt személyeknek, laikus mozgalmak és társulatoknak; testvéreimnek és nővéreimnek, akikkel egyesít a Jézus Krisztusban való közös hit, de nincsenek teljes egységben velünk; [210] mindazoknak, akik Ábrahám hitét hordozzák és velünk együtt az egy Istent hívők nagy közösségébe tartoznak; [211] azoknak, akik más lelki és vallási hagyományok örökösei; végezetül minden jóakarátú férfinak és nőnek.

Krisztus, aki ugyanaz „tegnap, ma és mindörökké”, [212] legyen velünk, amikor térdet hajtunk az Atya előtt – akitől származik minden atyaság és anyaság, és minden emberi család [213] – és az Atyához szóló imádság szavaival, melyekre Ő maga tanított minket, újra ajánlja föl annak a szeretetnek tanúságtételét, mellyel „mindvégig szeretett” minket. [214]

Az Ő igazságának erejével szólok korunk emberéhez, hogy értse meg, milyen nagy javak a házasság, a család és az élet; mekkora veszedelmet jelent ezen értékek meg nem becsülése, s a családot és az emberi méltóságot megalapozó legnagyobb értékek kevésbe vétele!

Maga az Úr Jézus mondja el újra ezeket a dolgokat *a keresztt erejével és bölcsességével*,<sup>[215]</sup> hogy az emberiség ne engedjen a hazugság atyja<sup>[216]</sup> kísértésének, aki állandóan széles és kényelmes utakra ösztökél, melyek látszatra könnyűek és tetszetősek, de valójában kísértésekkel és veszélyekkel teljeseek. Adassék meg nekünk, hogy mindig Őt kövessük, aki „az út, az igazság és az élet”<sup>[217]</sup>

Drága Testvéreim és Nővéreim, ezek a keresztény család föladatai és az Egyház missziós gondja ebben az esztendőben, mely különleges kegyelmektől gazdag. A Szent Család, minden emberi család mintaképe és modellje segítsen mindannyiatokat, hogy Názáret lelkületével tudjatok járni; segítsen minden egyes családot, hogy Isten igéjének hallgatásával, az imádsággal és a testvéri életközösséggel elmélyítse polgári és egyházi küldetését. Mária, a szép szeretet Anyja és József, a Megváltó Őre kísérjenek mindnyájunkat közbenjáró oltalmukkal!

Ezzel az érzésekkel áldok meg minden családot a Szentháromság, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.

*Kelt Rómában, Szent Péternél, 1994-ben február 2-án, Urunk bemutatásának ünnepén, pápaságom 16. évében.*

***II. János Pál pápa***

---

Jegyzetek:

[1] Vö. Redemptor hominis enciklika, 14.

[2] GS 1.

[3] Jn 3,16.

[4] GS 22.

[5] GS 22.

[6] Lk 2,5.

[7] Fil 2,8.

[8] GS

[9] Mt 20,28.

[10] Mt 28,19.

[11] Vö. LG 11.

- [12] GS II. rész, 1.f.
- [13] Jn 3,16.
- [14] Jn 13,1.
- [15] Mt 18,20.
- [16] Ordo celebrandi matrimonium, 74. p. Editio typica altera. Róma, 1991.
- [17] Familiaris consortio, 79-84.
- [18] Vö. Gal 5,1.
- [19] Ordo celebrandi matrimonium, 74. p.
- [20] Jn 13,1.
- [21] Vö. 1Kor 13,13.
- [22] Jn 2,5.
- [23] Ef 3,15.
- [24] Vö. Ef 3,14-16.
- [25] Ter 1,3.
- [26] Ter 1,26.
- [27] Ter 1,27.
- [28] Ter 1,28.
- [29] Ter 1,27.
- [30] GS 48.
- [31] Ter 2,24.
- [32] Mt 19,6.
- [33] Mt 19,8.
- [34] Vö. Ef 3,14-15.
- [35] Familiaris consortio, 69.
- [36] Ef 3,15.
- [37] Róm 5,5.
- [38] Ef 3,16.
- [39] Vö. Ef 2,24.
- [40] GS 24.
- [41] Ef 2,24.
- [42] Ordo celebrandi matrimonium 60.
- [43] Vö Ter 2,23.
- [44] Familiaris consortio, 28.
- [45] Vö. XII. Pius: Humani generis enciklika
- [46] Ef 5,32.
- [47] GS 24.
- [48] GS 24.
- [49] Jn 10,10.
- [50] GS 24.
- [51] Vallomások I,1.
- [52] Vö. Jn 6,37-40.



- [53] Vö. Mk 10,45.
- [54] GS 50.
- [55] Jer 1,5.
- [56] Ordo celebrandi matrimonium 62.
- [57] Ordo celebrandi matrimonium 61.
- [58] Róm 2,15.
- [59] Ef 5,32.
- [60] Ef 8,5.
- [61] STh I,5,4, ad 2.
- [62] GS 24.
- [63] Ter 4,1.
- [64] Jn 16,21.
- [65] Sollicitudo rei socialis enciklika, 25.
- [66] Redemptor hominis enciklika, 14., vö. Centesimus annus enciklika, 53.
- [67] Adversus haereses, IV,20,7. PG 7, 1057.
- [68] Centesimus annus enciklika, 39.
- [69] Jn 16,21.
- [70] Jn 16,21.
- [71] Jn 13,1.
- [72] Jn 10,10.
- [73] Jn 14,6.
- [74] Vö Ef 1,18.
- [75] Vö. 2Tim 1,10.
- [76] Sollicitudo rei socialis enciklika, 25.
- [77] Vö. Humanae vitae enciklika, 12.; Katolikus Egyház Katekizmusa, 2366.
- [78] Vö. 2Tim 4,2-3.
- [79] GS 24.
- [80] Ter 2,24.
- [81] Vö. A szentév bezárásakor, 1975. dec. 25-én mondott homília.
- [82] GS 22.
- [83] 1Jn 4,8.16.
- [84] 1Kor 13,1-13.
- [85] Róm 5,5.
- [86] Jn 15,1-2.
- [87] Veritatis splendor
- [88] Veritatis splendor, 47.
- [89] Jn 8,32.
- [90] Vö. 1Jn 2,16.
- [91] Vö. Jn 16,21.
- [92] Vö. 1Kor 13,6.
- [93] 1Kor 13,4.7.

- [94] STh I,5,4, ad 2.
- [95] Vö. 1Kor 13,5-6,
- [96] 1Kor 13,7.
- [97] 1Jn 4,8.16.
- [98] Vö. Jn 15,11; 16,20.22.
- [99] STh I-II,22.
- [100] Vö. Mt 7,14.
- [101] 1Kor 13,7.
- [102] 1Kor 13,13.
- [103] Vö. Mt 5,48; LG 40.
- [104] Kiv 20,12.
- [105] MTörv 6,4.
- [106] Kiv 20,3.
- [107] MTörv 6,5; vö. Mt 22,37.
- [108] Vö. Jn 10,10.
- [109] Lk 20,38.
- [110] Vö. Ef 3,14-15.
- [111] Ordo celebrandi matrimonium 60.
- [112] Vö. Ef 3,14-15.
- [113] Kiv 20,12.
- [114] Jn 13,1.
- [115] CIC 1055 kánon.; Katolikus Egyház Katekizmusa, 1601.
- [116] GS 74.
- [117] Centesimus annus enciklika, 57.
- [118] Laborem exercens enciklika, 19.
- [119] Mt 9,15.
- [120] Vö. Jn 2,1-11.
- [121] Mt 19,8.
- [122] Ter 2,24.
- [123] Mt 19,6.
- [124] Mt 19,8.
- [125] Vö. 1Kor 6,20.
- [126] Mt 19,10.
- [127] Vö. 19,12.
- [128] Vö. 1Pt 2,5.
- [129] Vö. 1Kor 6,19.
- [130] Vö. Jn 10,11.
- [131] Vö. Gal 3,28.
- [132] Vö. Jel 21,1.
- [133] Vö. 1Pt 2,15.
- [134] Vö. Jn 10,10.

- [135] Vö. Lk 24,35.
- [136] Vö. Jel 3,20.
- [137] Mt 28,20.
- [138] Jn 13,1.
- [139] Vö. Jel 1,17-18.
- [140] Vö. Ef 5,32.
- [141] Ef 5,25-26.
- [142] Vö. 6,3-4.
- [143] Vö. Adversus haereses III, 10, 2. PG 7, 8., Szent Atanáz: De incarnatione Verbi, 54. PG 25, 191.; Szent Ágoston: Sermo, 185, 3. PL 8, 999.; Uő: Sermo 194, 3. PL 38,1016.
- [144] Jn 13,1.
- [145] Vö. Mt 9,15.
- [146] Mt 5,25-27.
- [147] Vö. Mt 21,31.
- [148] Lev 11,44; vö. 1Pt 1,16.
- [149] Ef 5,25.
- [150] Ef 5,21.
- [151] Ef 5,28-30.
- [152] Ter 2,24.
- [153] Ef 5,32.
- [154] Vö. Ter 2,24; Ef 5,31-32.
- [155] Ef 5,33.
- [156] Vö. GS 24.
- [157] Ef 6,1-4.
- [158] Corpore et anima unus - mondja a Zsinat szerencsés kifejezéssel.GS 14.
- [159] GS 22.
- [160] Ter 2,23.
- [161] Ter 4,9.
- [162] Vö. Lk 1,34.
- [163] LG 56-59.
- [164] Mt 1,20.
- [165] Vö. Mt 1,19.
- [166] Vö. Mt 1,24.
- [167] Vö. Mt 8,6.
- [168] Vö. 1Kor 15,45.
- [169] Vö. Róm 5,5.
- [170] Vö. MTörv 4,15-20.
- [171] Aetatis novae instrukció, 7.
- [172] Mt 5,27-28.
- [173] Kol 3,3.
- [174] Vö. Lk 8,15.

[175] Vö. Lk 2,30-35.

[176] Vö. Lk 2,2.

[177] Vö. Mt 2,1-23; Lk 2,39-52.

[178] Az V. sz. óta ült ünnepük a liturgiájában az Egyház Prudentius (+405) költői szavaival így szól: Köszönünk, kisdéd vértanúk, kiket a váltság hajnalán mint gyöngé bimbót a vihar, letört az üldöző király.

[179] Kol 1,24.

[180] Vö. Jn 1,14.

[181] PG 25:191. (Szent Atanáz: De incarnatione Verbi, 54.)

[182] Lk 1,42.

[183] Kiv 20,13.

[184] Jn 3,16-17.

[185] Jn 3,6-7.

[186] Jn 3,5.

[187] Vö. Lk 17,21.

[188] Lk 17,21.

[189] Jn 3,17.

[190] Jn 3,19.21.

[191] 84.p.

[192] Szavak a világról és a szeretetről. 59. p.

[193] Vö. Jn 18,37.

[194] Vö. Mt 25,31-46.

[195] Mt 25,34-35.

[196] Vö. Mt 25,41-43.

[197] Pensées, Le mystère de Jesu, 553.

[198] Vö. Jn 13,1.

[199] Jn 6,68.

[200] Vö. Mk 13,31.

[201] Jn 6,63.

[202] Ef 3,16.

[203] Vö. GS 47-52.

[204] Különös figyelmet igényel az 1951. okt. 29-én a katolikus olasz szülész nőkhöz intézett beszéd. (Discorsi e radiomessaggi, XIII:333.)

[205] A Consillium de Laicis tagjaihoz 1974. okt. 2-án mondott beszéd.

[206] Ef 3,16.

[207] LG 40.

[208] Vö. Stefan Wyszynski 1961. aug. 26-án Czestochowában mondott homíliája.

[209] Vö. 1Kor 7,1-40; Ef 5,21-6,9; Kol 3,18-25; 1Pt 3,1-7; 1Jn 2,12-17.

[210] LG 15.

[211] LG 16.

[212] Zsid 13,8.

[213] Vö. Ef 3,14-15.

[214] Jn 13,1.

[215] Vö. 1 Kor 1,17-24.

[216] Jn 8,44.

[217] Jn 14,6.

© Copyright 1994 - Libreria Editrice Vaticana

---

Copyright © Dicastero per la Comunicazione - Libreria Editrice Vaticana